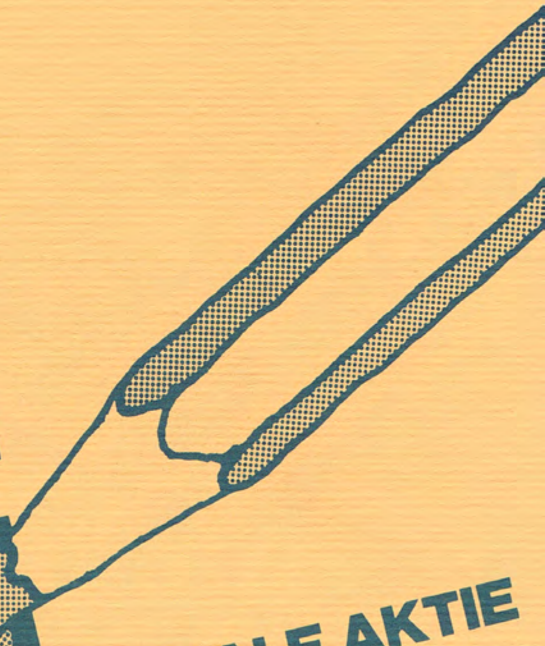
DE AS 49

STEMBILJET OF

SOCIALE AKTIE

DE AS

anarcho-socialisties
tijdschrift

Nr. 49 – jan./febr. 1981

De As verschijnt in zes afleveringen per jaar, en is een uitgave van Stichting De As.
Jaarabonnement f. 16,50; buiten Benelux f. 22,50
Losse nummers f. 3,-- (plus verzendkosten)
Bestelling door storting op giro 44 60 315 van Stg. de As, 's-Gravenhage.
Adreswijzigingen bij voorkeur per briefkaart, of per giro (verbeter het adres op de kaart), graag met vermelding van de postkode.
Reklamering met vermelding van de laatste betaaldatum, als aangegeven in uw giro-administratie.
Verlenging van het abonnement door tijdige betaling van de volgende jaargang.
Nieuwe abonnementen gaan in met het eerste nummer van de jaargang, tenzij anders aangegeven bij bestelling.
Redaksie-adres: postbus 35061, 3005 DB Rotterdam.
Administratie-adres: postbus 93, 2501 CB 's-Gravenhage

Omslagontwerp: Taluut/Utrecht

REDAKTIONEEL

In het zicht van de verkiezing van een nieuwe volksvertegenwoordiging brengt De As een themanummer over parlementarisme. De kritiek van anarchisten op het stelsel van representatie, zoals dat in parlementaire demokratieën funktioneert, is al even oud als het systeem zelf. Die kritiek is in diverse varianten eerder aan bod gekomen in nr. 8 (1974) – "Anarchisme & parlementarisme" en in nr. 26 (1977) – "Kiezen of delen" van dit tijdschrift.
Ditmaal ligt het aksent niet zozeer op parlementarismekritiek, alswel op het alternatief voor het eens in de vier jaar uitbrengen van een stem : sociale aktie.

Het zèlf doen, buiten parlementaire aktiegroepen, zelforganisatie van minderheden, geweldarm verzet tegen repressie, ekologiese ondergang en oorlogsdreiging, dat alles heeft de afgelopen jaren nog eens laten zien dat een parlement slechts kan registreren. Maatschappelijke hervormingen immers worden in laatste instantie door zelforganisatie en sociale aktie bereikt en niet door retoriek van politieke partijen.

ONGRIJPBAAR KAPITAAL EN MACHTELOOS PARLEMENT

Anton Constandse

In anarchistiese kritiek op het parlementarisme is steeds naar voren gebracht, dat de samenleving in wezen wordt geregeerd door buitenparlementaire krachten en machten. Dit geldt ten aanzien van vooruitstrevende veranderingen en van reaktionaire remmingen. Voordat in het parlement een wet wordt ingediend, is daarop vaak jaren lang aangedrongen, en dikwijls is zulk een wet ook afgedwongen. Of daarbij de bezitters en de konservatieven sterker zijn, of de werknemers en progressieven de boventoon voeren, is geen kwestie van leden van de tweede kamer, maar van aktiviteiten en machtsverhoudingen buiten het parlement. Dit laatste komt altijd achteraan, als het hervormingen betreft, en het houdt aldus het langst de verouderde levensvormen in stand. Hoe ontzaglijk veel moeite heeft het niet gekost, om een parlement te brengen tot een bevestiging van hetgeen reeds jaren lang leefde in het zogenaamde "volksbewustzijn". Men denke aan de leerplicht, aan de achturendag, aan de sociale verzekeringen, aan de krematie, de beschikbaarheid van voorbehoedsmiddelen, de illegaal verworven vrijheid van abortus, de falende vernieuwing van het onderwijs..... en de lijst is te lang om die te voltooien.

Maar de rechterzijde heeft geen klagen, want ze handhaaft voorrechten uitermate lang of weet deze op een nieuwe wijze te redden. De economiese machtsverhoudingen zijn daarbij doorslaggevend, afgezien van het feit dat de staat op zichzelf de eigendom beschermt, juridies en door de monopolisering van het geweld, zodat ook in de politiek de burgerlijke orde blijft overheersen.

Men heeft de neiging na de tweede wereldoorlog te spreken van een zodanige vernieuwing van het kapitalisme, dat het eigenlijk een sociaal karakter zou hebben gekregen. Maar de Welfare State (verzorgingsstaat) was een beloning voor bewezen diensten en opofferingen tijdens die langdurige en verwoestende oorlog, en tevens een afspiegeling van de bloei van het kapitalisme, welke hoogkonjunktuur heeft bestaan van ongeveer 1945 tot 1975, al trad de depressie al in 1971 naar voren. Opgemerkt moet daarbij worden dat in de zogenaamde "vrije wereld" de sociale evolutie – ideologies een eis van het socialisme – zodanig was verbonden met de voorbereiding van de kapitalistiese wereld, dat het overgrote deel van het mensdom daartegenover op stuitende wijze verproletariseerde, en dat zelfs een miljard mensen verpauperden. Hele volkeren in Latijns-Amerika, Afrika en Azië verkeren in de positie van het armste proletariaat zoals de atlantiese sfeer (Noord-Amerika, West– en Zuid–Europa) die kende in het begin of het midden van de vorige eeuw. Die volken, afgezien van een kleine bovenlaag die heult met de kapitalisten en militairen van de noordatlantische landen, worden uitgebuit en tot rechteloosheid gedoemd, zoals

het meelijwekkend proletariaat in dat genoemde verleden. Ze vormen geen "derde wereld" zoals dat genoemd wordt, maar de achterbuurten van het westen, waaraan ze slecht betaalde grondstoffen leveren (zelfs de olie is goedkoop in verhouding tot de daarmee behaalde winsten) waarvan de prijs dan nog voornamelijk ten goede komt aan een schatrijke semi-feodale kaste. En hun arbeidskracht moeten ze tegen schandelijke lonen verkopen.
De Nederlandse bourgeoisie nu maakt deel uit van deze internationale klasse. Ze heeft als vrijwel exklusief exploitatiegebied Nederlands-Indië verloren, maar is naar Indonesië wel teruggekeerd (of is er gebleven) als belanghebbende bij de multinationale ondernemingen, die in de hele wereld werkzaam zijn. Dat is het eerste kenmerkende in de huidige positie van de Nederlandse kapitalisten: zij hebben nog meer dan voorheen een nationaal karakter verloren, hun belangen zijn niet meer voornamelijk verbonden met het lot van het Nederlandse volk. Ontzaglijk groot is het aantal bedrijven in ons land, dat is verkocht aan buitenlandse firma's, in alle sektoren. Juist in een tijd van krisis komt dat tot uiting in sluitingen van bedrijven, doordat het multinationale kapitaal zich terugtrekt. Er gaat geen dag voorbij, zonder dat de kranten melding maken van de desertie van ondernemingen, die voorheen flink hebben verdiend, maar die niet bereid zijn verliezen te dekken uit hun reserves. Wat hebben de vroegere Nederlandse kapitalisten, tot "vaderlandse gezellen" geworden (eens een scheldnaam voor socialisten!) met de afkoopsommen gedaan? Soms en ten dele zijn ze medeeigenaren geworden van de maatschappijen, die hun bedrijven hebben overgenomen, vaker echter hebben zij hun aktiviteiten verplaatst zonder nog enige relatie te onderhouden met hun vroegere ondernemingen, waaraan ze hun rijkdommen te danken hebben.
Het Nederlandse volk, deel uitmakende van een bevoorrechte wereld, is aldus terechtgekomen in een status, waarin het zelf gekoloniseerd wordt, een speelbal is geworden van niet te kontroleren machthebbers. Miljarden worden aan het nationale vermogen onttrokken, niet alleen door vreemdelingen, maar ook door zogenaamde landgenoten. Een topman van het bedrijfsleven, Fentener van Vlissingen, heeft verleden jaar onthuld, dat ongeveer zeventig zeer grote Nederlandse bedrijven alles hadden voorbereid om hun zetels te verplaatsen naar Curaçao – een belastingparadijs en nog "veilig" geacht – om verscheidene "dreigingen" te ontvluchten: het oorlogsgevaar en de kans op sociale onrust, dus "socialiserende" gevaren. Een andere magnaat uit de bankwereld, Jiskoot, wees er op hoe aantrekkelijk de Verenigde Staten zijn voor beleggers, met name in de sektor van het onroerend goed, in welke sektor "krakers" niet ontzien worden, zoals in ons land werd verondersteld (!) waar het gevaar dat "eigendomsbezit" loopt geringer is, en de winsten hoger zijn, zelfs van vijftien tot twintig procent. (Men kan zich voorstellen, met welk een vreugde in deze kringen het presidentschap van Reagan is begroet!) Ook de medezeggenschap in de bedrijven zou in ons land "dreigende vormen" aannemen.
In deze ontwikkeling viel ook het bericht, dat Vroom en Dreesman had besloten, binnen enkele jaren een bedrag van een half miljard gulden te steken in een Amerikaans bedrijf, dat voor de helft zou worden opgekocht. Uit andere bronnen kon men vernemen dat uit ons land al meer dan vijftien miljard dollar was weggevloeid, alleen naar de Verenigde Staten, waar de Nederlandse kapitalisten de grootste buitenlandse beleggers zijn geworden. Overigens gaan investeringen, die in Nederland hard nodig zouden zijn, naar West–Duitsland en ver-

der naar tientallen andere landen, waar winst gemaakt kan worden. In volle gang is dus het proces van kapitaalvlucht, van export van vermogen, door deserterende buitenlanders en door uitwijkende Nederlanders.
Meelijwekkend is het in vergelijking daarmee de verkiezingsleuzen te beoordelen van de politieke partijen. Ze doen alsof het parlement enige macht zou hebben om arbeidsgelegenheid te scheppen in een situatie, waarin de kapitalisten meer nog dan voorheen volkomen "ongedisciplineerd" hun kapitalen en winsten plaatsen en weghalen waar ze willen. Geen enkele grote onderneming (en vele kleinere evenmin) is kontroleerbaar, voor de belastingen niet, voor de regering niet en geenszins voor het parlement. Dat blijkt vooral dit jaar, nu de financiële stand van zaken van tal van noodlijdende bedrijven (men kan vaak zeggen: uitgeplunderde maatschappijen) bekend is gemaakt om de staat er toe over te halen met miljarden over de brug te komen om "arbeidsgelegenheid te redden". Dan blijkt ook, aan wie zulke ondernemingen intussen toebehoren, zonder dat gepubliceerd kan worden, wat er is geïnvesteerd, hoeveel winst er is gemaakt en waarheen die gegaan is, welke ingewikkelde manipulaties er hebben plaats gevonden om de toestand oncontroleerbaar te maken. Zolang het kapitalisme bestaat is het boerenbedrog de kiezers wijs te maken, dat ze door middel van hun stembiljet invloed kunnen uitoefenen op de verwildering van het internationale bedrijfsleven.

DE STAAT ALS MELKKOE

Intussen schreeuwen de bezitters luid, dat de werknemers de staat uitmelken, en dat derhalve de belastingen veel te hoog zijn. Deze staat zou niet meer de kapitalisten beschermen, maar "het proletariaat", dat op allerlei manieren profiteert van de sociale voorzieningen. Nu zijn die voorzieningen terecht verworven en onmisbaar. Maar worden ze gehandhaafd ten nadele van de bezitters, de ondernemers, de welgestelden? Dat is een sprookje. In het algemeen moet men opmerken, dat alleen produktieve werkers voortbrengen (en daaronder moet men natuurlijk ook de onmisbare intellektuelen, administratieve deskundigen, onderwijzend personeel enz. rekenen) welke werkers tenslotte alles produceren: de kapitalen, de winsten, de lonen en salarissen, de pensioenen en subsidies. Er is geen andere bron van bezit of verbruik dan de arbeid, en een langdurige algemene staking zou de ganse maatschappij tot verpaupering brengen. Dat is een waarheid als een koe. Dat de kapitalisten zich grote offers zouden getroosten is dus een sprookje, want ze brengen zelf niets voort. In het overgrote deel der gevallen zorgen niet-kapitalisten (met lagere of hogere inkomens) voor niet-kapitalisten: voor zieken, werklozen, arbeidsongeschikten, gepensioneerden enz. Onder andere geschiedt dit door het systeem van de sociale verzekeringen, de opgebrachte premies, waaruit de sociale uitgaven worden bekostigd. Het is een "omslagsysteem", dat ook wel buiten de staat om georganiseerd had kunnen worden, en van die staat in wezen ook niet afhankelijk is. Elke werker staat een aanzienlijk deel van zijn inkomsten af voor de steunverlening aan niet—werkenden. En dat gaat niet ten koste van kapitaal of winst, want de enorme toeneming van het nationale vermogen in de laatste dertig jaar bewijst dat. Het gaat ten koste van degene, die uit lonen en salarissen de uitkeringen opbrengen, waarvan ze zelf dan te gelegenertijd ook afhankelijk kunnen worden. Een staaltje van "wederzijds dienstbetoon", zij het met

een grote vorm van burokratie van de zijde van de staat.
Niet alleen dit moet men opmerken. De bezitters en welgestelden hebben kans gezien, zèlf in hoge mate te profiteren van dit systeem door het principe van de gelijkheid toe te passen op zichzelf. Wat aanvankelijk bedoeld was voor armen, behoeftigen, voor de "lagere standen", voor het proletariaat is op grote schaal ten goede gekomen aan welgestelden.Men denke aan kinderbijslagen, aan aftrek van belasting voor studerende jongeren, aan dezelfde faciliteiten wat rente betreft van hypotheek voor de eigen woning (en zelfs voor een tweede woning) aan een reeks van voordelen door het maken van schuld in het algemeen. En daarnaast aan de beruchte besloten vennootschappen, waarvan een belegger de meerderheid van de aandelen bezit, en dus de volledige zeggenschap, zodat hij zich in een BV kan vermommen. Dan treedt hij in dienst van die BV (van zichzelf) en geniet alle rechten van een werknemer, na het betalen van de gewone premies. Hij is aldus verzekerd tegen ziekte, werkloosheid bijvoorbeeld. En hij kan de BV failliet laten gaan (op grote schaal gebeurt dit) terwijl zijn privé-vermogen buiten schot blijft. Al jaren zijn die praktijken bekend, en er werd niets tegen gedaan, óók niet door de regering van Den Uyl. En op een ander terrein zijn er de kasbiljetten aan toonder, waardoor iemand rente kan ontvangen zonder daarvoor belasting te betalen. Wat zulke praktijken aangaat leze men de steeds talrijker boeken, die de weg wijzen, vaak nog goed bedoeld, omdat men schandalen wil signaleren.

Maar wat het uitmelken van de staat (geld van het volk!) betreft zijn de dossiers niet meer te tellen. Er zijn enige tientallen organen geschapen, die het bedrijfsleven moeten steunen, met miljarden per jaar, en al sinds lange tijd . Het is een fraai stuk kapitalisme. De investeringen moeten vrij zijn, de organisatie ook, de vorming van de top en de salarissen eveneens; de winsten gaan waarheen de heren willen en dat is het liberalisme van de vrije wereld. Maar als het mis loopt, meestal door klaar wanbeleid, door grove fouten, door gebrek aan kennis, door het aanstellen van bevriende figuren bij de vleet, door nepotisme (bevoorrechting van familie) en korruptie en wat niet al, klopt men aan bij de staat, die zich dan gewillig laat overhalen miljarden te verschaffen, die vaak ook nog verloren gaan.
Het is onnodig, maar ook onmogelijk, alle voorbeelden te noemen van hetgeen nu al sinds jaren gaande is. Met medeweten van alle regeringspartijen en van de grote vakbonden. Dat is een korporatief stelsel: harmonie tussen werknemers en werkgevers wat de basis van het systeem betreft. En socialistische ministers werken energiek mee aan het op de been houden van kapitalistiese ondernemingen, als dat maar gebeurt onder het mom van werkverschaffing. Zo'n politiek is echter zelf korrupt. Het enige antwoord op kapitalistiese praktijken zou de konfiskatie van bedrijven kunnen zijn, en steun aan socialisties zelfbeheer. Natuurlijk zouden de internationale bestraffingen ook niet gering zijn; en socialisme begint met het eisen van offers. Als men daartegen opziet zou men klare taal moeten spreken: dat het de bedoeling is het kapitalistiese stelsel over-

eind te houden en dat men daarvoor offers vraagt..... van de werknemers!

KORRUPTE POLITIEK

Zoals de politiek nu wordt bedreven is ze – wat de systemen aangaat – zelf korrupt. De banden tussen het leven en de politici zijn innig, al moet men met voldoening erkennen dat ze bij de Partij van de Arbeid zelden van persoonlijke aard zijn. De meeste zakenlieden, die tegelijk politici zijn, vindt men bij de christelijke en zogenaamd liberale partijen. Een afschrikwekkend voorbeeld is de heer Lubbers, nota bene voorzitter van de christelijke kamerfraktie, en door Flip de Kam in zijn *Betalen is voor de dommen* volkomen uitgekleed als financiële manipulator. Toch een ex-minister uit het kabinet-Den Uyl. In die regering zat ook, als staatssecretaris van financiën, de heer M.J. van Rooijen, gewezen funktionaris van de Shell, waarheen hij is teruggekeerd. Toen hij in de regering kwam – aldus NRC-Handelsblad van 8 augustus 1980 – kenden de financiële experts hem wel. Hij had op vernuftige wijze, in dienst van de Shell, via Curaçao een methode uitgedacht om belastingen te ontduiken, waardoor de staat vele miljoenen misliep. Als onderminister voerde hij niets uit, terecht, want hij was zeker niet geneigd de mazen van het belastingnet te dichten. De krant vroeg zich af: "Een bewijs dat de tweede kamer slechts een doorgangshuis is, of sterker nog een springplank voor ambitieuze jonge lieden naar een hoog gehonoreerde maatschappelijke of kommerciële karrière?"
Er zijn politici zonder direkte banden met de zakenwereld, maar in christelijke en liberale kringen veel minder dan ter linkerzijde, waar overigens het bedrijfsleven toch zeer wordt ontzien. Een afschrikwekkend voorbeeld van verstrengeling van politiek met kapitalisme (in de geest van Colijn) vormt de Ogem, een multinationale combinatie onder calvinistiese leiding, die door wanbeheer en plundering, ondanks staatssubsidies (inzake de overneming van Nederhorst bijvoorbeeld) bijna failliet ging, zodat de hele vrome top moest vluchten: Udink, een gewezen minister die volkomen faalde, maar met een of twee miljoen werd weggestuurd; Biesheuvel, een ex-premier; juffrouw van Leeuwen, ook al zo'n bijbelse topfiguur. Het schijnt dat de ex-minister Boersma zich nog kon vastzuigen aan de resten van het koncern.
Wat denken de politieke partijen, die de kiezers opwekken om in deze krisistijd te stemmen "tegen de krisis", de burgers eigenlijk wijs te maken omtrent de macht van zo'n parlement? Evenals de militaire sektor (beheerst door de NAVO) is het grote bedrijfsleven een speelbal van atlantiese kombinaties. Natuurlijk is het uitermate moeilijk daartegen het volk te mobiliseren in een strijd, die nog meer offers zou eisen dan het huidige systeem vraagt. Dat geldt ook voor de militaire horigheid, die ons alleen te gronde kan richten. Maar zou men tenminste niet de waarheid kunnen zeggen, in plaats van de werkelijkheid te vervalsen? Dit gebeurt bij deze verkiezingen op zo grote schaal, dat men zou veronderstellen dat de politici het Nederlandse volk voor debiel houden.
Tenslotte nog één opmerking over het tema van de kernwapens. Terloops gezegd zouden degenen, die zulke wapens aanvaarden, op afschaffing moeten aandringen van de konventionele strijdmiddelen (infanterie, tanks, vliegtuigen, kanonnen enz.) want die zijn waardeloos in een derde wereldoorlog, oud roest op een kerkhof. Maar wat betekent het behoud van de banden met de NAVO en het aanvaarden van een of twee "kerntaken"?

Als men die taken jegens de NAVO aanvaardt, aksepteert men ook kernbommen. Ze zijn in handen van de Verenigde Staten, zowel hier als in West-Duitsland. Een Nederlandse regering, vazal van Washington, heeft niets te zeggen over de aard van de kernbommen. Ze zijn nu – in Nederland zevenhonderd in getal – bestemd om de Oosteuropese troepen te treffen. Ze worden vervangen door "Eurostrategiese" bommen, die bedoeld zijn om de Sowjet-Unie te verwoesten. Van Nederland uit moet de aanval op de Sowjet-Unie (of die "uitgelokt" heet of niet) mede worden ingezet, in plaats van uit de Verenigde Staten.
Het is duidelijk dat Europa slagveld moet worden in plaats van Noord-Amerika. Het is ook klaar dat Europa zo'n oorlog niet zal overleven, en dat het gaat om het voortbestaan van het volk. In een oorlog gaat het te gronde. Men leze eens de advertentie van de mediese polemologen in de kranten van het afgelopen oudejaar! Er valt niets meer te beschermen door welke oorlog ook. En het bedrieglijke gezeur van de rechtervleugel van de Partij van de Arbeid over de "atoomtaken" die we moeten aanvaarden is een bewuste bijdrage aan onze eventuele ondergang. De illusie dat we de plaatsing van nieuwe kernraketten zouden kunnen voorkomen is belachelijk, als we tegelijk bereid zouden zijn "atoomtaken" te aanvaarden. Want de Amerikanen laten ons dan hún kernbommen afschieten of door de lucht vervoeren. Om mee te kunnen regeren is het blijkbaar nodig heel wat onwaarschijnlijke fabels te verkopen. Men hoede zich dus voor verkiezingspropaganda. Ze is opium voor het volk.

HET PURALISME VAN DE DIREKTE DEMOKRATIE

Thom Holterman

Onvrede met de parlementaire demokratie dateert niet van vandaag of gisteren. Een vroeg twintigste eeuwse stroming uit de geschiedenis van het socialisme, het wat in de vergetelheid geraakte Engelse gilde-socialisme voer uitdrukkelijk onder de anti-parlementaristiese vlag. Een van haar woordvoerders zei: Alle parlementaire arbeid is nutteloos monnikenwerk. Het leidt arbeiders bovendien af van het enige onderwerp, waar zij al hun aandacht aan behoren te besteden: de strijd om hogere lonen.
Loonstrijd is een uiterst belangrijke zaak. Toch dient de vraag niet beperkt te worden tot: loonstrijd of stembus? Tenminste niet als loonstrijd in enge zin (strijd uitsluitend om meer loon) wordt bedoeld. Het draait om maatschappelijke strijd, en die dient zich te voltrekken op uiteenlopende vlakken, niet in de laatste plaats op het kulturele vlak. Een Duitser uit het begin van deze eeuw, Friedeberg, die over Parlementarisme of algemene staking schreef, zei zelfs onomwonden: Het strijdmiddel dat wij propageren, is een kultureel strijdmiddel.

Waar het mij met betrekking tot bepaalde kultuurelementen om gaat is in het bijzonder het belichten van de term pluralisme (pluraal = meervoud), waarmee tot uitdrukking wordt gebracht, dat de (maatschappelijke) werkelijkheid zich voordoet in een samenstel van relatief-autonome afzonderlijkheden (korresponderende met de veelfacettigheid van het leven). Dit staat tegenover wat met de term monisme (mono = één) tot uitdrukking wordt gebracht. Wat ik beoog is om te laten zien dat er op een misleidende althans verwarringwekkende wijze gebruik is gemaakt van de term pluralisme. Mijn bedoeling is om aan te geven dat de pluralisme-idee uit de 17e eeuw een van de kulturele grondslagen van de anarchistiese gedachtenwereld levert. In die zin dragen anarchisten een deel van het kulturele erfgoed voort. Aan het slot zal ik enkele konsekwenties aangaande sociale aktie noemen, die met de pluralistiese visie korresponderen.
Aan het eind van de 19de eeuw gaat in de Britse vakbeweging en andere socialistiese groepen de overtuiging leven dat maatschappelijke hervormingen via parlementaire akties moeten worden doorgevoerd. Ondermeer de Fabian Society vertolkte en populariseerde deze opvatting. In 1906 doet de arbeiderspartij (Labour) dan voor het eerst zijn intrede, met 29 zetels, in het Britse parlement. Ze bewerkstelligde dat belangrijke arbeidswetgeving werd aangenomen, waarna haar rol in feite was uitgespeeld. Want wat gebeurde er in ekonomies opzicht tijdens de eerste zittingsperiode verder ten gunste van de arbeiders? In een rapport van de Board of Trade is te vinden dat de lonen in de periode 1905 – 1912 nominaal met 6 procent stegen. Maar de koopkracht van het geld duikelde in die tijd met 15 procent. De arbeiders hielden van hun gestegen lonen dus niets extra's over. Integendeel. Het trad aan het licht dat parlementarisme, als politieke methode om fundamentele hervormingen door te voeren, faalde.

Het onbehagen over dit politieke middel beweegt sommigen te zinnen op andere middelen. Enkele daarvan zijn terug te vinden in het gilde-socialisme. Nu ligt het niet in mijn bedoeling daar uitgebreid op in te gaan. Waar het mij om gaat is in herinnering te roepen, dat het zich bij hen ontwikkelde antiparlementarisme tevens gepaard ging met het geven van aanzetten tot allerhande vormen van sociaal-ekonomies 'zelfdoen'.

ZELFDOEN

Gilde-socialisme kan als een Britse variant worden gezien van het Franse syndikalisme. Geen wonder dat menig auteur verwantschap met ideeën van Proudhon signaleerde. Het betreft diens ideeën over federalisme en mutualisme, die in sommige socialistiese kringen het leidende schema voor maatschappelijk bestuur voeden (zo ook eind 1899 tijdens de algemene vergadering van de Franse socialistiese organisaties, die daarmee uitdrukkelijk tegen het kollektivisme van Marx kozen). Gelijk in Frankrijk onvrede met parlementarisme leidde tot het doorzetten van de syndikalistiese beweging, zo kwam om dezelfde reden het gilde-socialisme rond 1910 in Engeland tot ontwikkeling. Met het syndikalisme had het tevens gemeen de eis van arbeiders-zelfbestuur.
Waar de Britse overheid faalde om een behoorlijke volkshuisvesting te realiseren (waar faalde dat overigens niet?; en wordt niet immer gefaald?), stichtte S.G. Hobson in Manchester een bouwgilde. Dit gilde ging zelf de huizen bouwen voor de mensen uit de eigen 'klasse'. Met het bouwgilde protesteerde Hobson tevens tegen

de opvatting dat arbeidskracht een handelswaar is, dat de drijvende kracht achter produceren winstmaken zou moeten zijn, en tegen de opvatting dat alleen de geldschieters het bestuur over een bedrijf hadden.

De vorm van zelfdoen waar het om gaat, ontwikkelde zich vrij snel, wat tevens leidde tot het oprichten van een Nationale Bond van Gilden (1915; deze bond hief zich in 1925 weer op). Bekende namen die aan deze beweging een gezicht hebben gegeven zijn, naast genoemde Hobson, de architekt A.J. Penty, de uitgever van het tijdschrift gewijd aan propaganda voor het gildesocialisme A.R. Orage en de theoreticus G.D.H. Cole.

Een van de grondgedachten in het gilde-socialisme is de kontrole op het produktieapparaat door de mensen die er mee werkten. Een andere grondgedachte is dat de maatschappij gekenmerkt wordt door een *plurarístiese* opbouw. Zij wordt gezien als bestaande uit een groot aantal verschillende groepen personen, die verscheidene belangen nastreven. Ook de individuele mens doet van zich horen in verschillende gedaanten, bijvoorbeeld als producent, konsument, burger (de 'politieke' mens).

Deze veelheid maakt dat mensen nooit voor alles tegelijk door één instantie, het parlement, vertegenwoordigd kunnen worden. Vroeg of laat moet een stelsel dat daar op is gebaseerd stuk lopen. Een hedendaagse staatsrechtbeoefenaar, S.W. Couwenberg, maakt daarover ten aanzien van de huidige Nederlandse situatie enkele behartenswaardige opmerkingen, waarop ik aan het slot van mijn betoog terug kom.

Gilde-socialisten ontkennen dat de staat bij machte is om alle belangen van zijn leden te behartigen. De idee van de alleenheerschappij van de staat komt onder vuur te staan. In het gildesocialisme wordt de "soevereiniteit" van de staat opgedeeld over verschillende lichamen, die voor bepaalde belangen staan, zoals er van een deelsgewijze, naar funktie (als bijv. produktie, konsumptie) vertegenwoordiging sprake is. We hebben hier te maken met wat wel "funktionele demokratie" wordt genoemd. Hoe belangrijk dit facet ook binnen het gilde-socialisme is, wat mijn interesse wekt, behelst het pluralistiese element in de gedachte.

De term pluralisme heeft in deze kontekst een andere betekenis, dan waarin de term in de na-oorlogse politikologie is gaan funktioneren. In het laatste geval gaat het om het onderkennen dat machtsstrukturen niet vanuit een centraal punt beheersd worden, maar juist dat vanuit een veelheid aan lijnen, door koalitievorming, op wisselende punten machtskoncentraties zich kunnen voordoen. Met deze optiek beoogt men zich ondermeer tegen een marxistiese optiek af te zetten, waarin de burgerlijke maatschappij en zijn machtsstruktuur als een monisties systeem wordt gezien. Een overeenkomst tussen deze beide optieken bestaat in een negatief element. Ze nemen niet de enkele mens in zijn relaties als uitgangspunt. Het marxe monisme neemt de kapitalistiese staat, de burgerlijke maatschappij in beschouwing.
Het na-oorlogse pluralisme kijkt naar de verschillende machtsgroepen, die ieder afzonderlijk niet tot doorslaggevend optreden in staat zijn (of worden geacht). Waar het echter om gaat, is te zien dat de verhoudingen, die in de burgerlijke maatschappij als geheel (marxe optiek) worden onder-kend, gerepeteerd voorkomen in de organisatiestruktuur van de verschil-

lende machtsgroepen. Dus waar we over een autoritaire maatschappij (als geheel) spreken, is in verschillende machtsgroepen een dergelijke autoritaire struktuur aan te treffen. De twee ogenschijnlijk verschillende wijzen van kijken (de marxe monistiese en de burgerlijk pluralistiese) leveren een zelfde beeld op, en wel waar in de hedendaagse anti-repressie literatuur wordt gesproken over de "techno-struktuur van de macht".

ANTIHUMANISME

De techno-struktuur van de macht wordt mede gevormd door "geinstitutionaliseerd overleg" (neo-korporatisme) waar de leiders elkaar treffen van de ondernemers– en werknemersorganisaties, van belangenorganisaties als de Bovag, Rai, ANWB, Consumentenbond, van grote bedrijven en banken, en niet te vergeten de hoogleraren (de "onafhankelijke" Kroonleden) en hoge ambtenaren. Wordt van bovenaf, door de bril van de private eigendom van de produktiemiddelen gekeken, dan is een monisties beeld te ontwaren; en zonder die bril verschijnt een pluralisties plaatje. De "kleurzetting" is en blijft een 'kapitalistiese'. Vooral dit laatste moet ten aanzien van de marxe kijk paradoxaal klinken, want wat Marx leerde heeft toch met antikapitalisme te maken?

Beschouwen we Marx als een van de grote voorvechters in de socialistiese beweging –wat hij was–, dan is dat juist. Maar – en bijvoorbeeld de Franse neo-marxist L. Althuser heeft daar op gewezen – in het denken van Marx is ook op een bepaald moment een antihumanisme te onderkennen. Kapitalisme en dat wat Marx zag, valt samen in het antihumanisme van het kapitalisme (wat vele gedaantes kan aannemen en in de termen 'destruktieve technologie' is samen te vatten). Marx lijkt door het kapitalisme als objekt zo geobsedeerd, dat hij er op een specifieke wijze mee word geïnfekteerd. Hetgeen zijn neerslag vond in zijn manier van denken over organisatie van arbeiders, namelijk een autoritaire, een organisatie op de zelfde leest geschoeid als een kapitalistiese onderneming. Hij schroomde niet zelfs Bismarck als zijn bondgenoot te beschouwen, toen het ging om zijn theorie te laten zegevieren (Zie MEW; Bd. 33,p. 5). Zijn kapitalistiese denken heeft geleid tot het aangaan van een konkurrentieslag tussen hem en Bakoenin, welke slag tot de vernietiging van de Eerste Internationale heeft geleid. Het reëel bestaande socialisme in de Oost-bloklanden wordt, gezien vanuit dit perspektief, terecht niet meer beschouwd als een 'deformatie' van het socialisme. De "deformatie" is een konsekwentie van waarmee, ten aanzien van een zeker aspekt, dit socialisme tot in het diepste verwant is gebleven: het antihumanisme van het kapitalisme.
Bakoenin heeft wat dit aspekt betreft, anders dan Marx, steeds voor ogen gehad, dat niet alle middelen het doel heiligen. Anders gezegd, de middelen die worden gebruikt om een doel te bereiken, moeten hetgeen men wil bereiken als 'voorbeeld' vooruit werpen. Waar men hoopt op het tot standbrengen van een vrije maatschappij, moet de organisatie met behulp waarvan men dat doel wil bereiken, ook een vrije organisatie zijn.
Waar gehoopt wordt dat de komende vrije maatschappij het karakter van een associatief verband zal dragen, moet de eigen organisatie reeds nu naar dat beeld zijn opgezet. De leus: de bevrijding van de arbeiders is de bevrijding door de arbeiders zèlf, was in de tijd van de formulering ervan, een leus die ook, of beter, juist door Bakoenin werd gedragen. Het doet niets af aan het principe om nu voor

arbeiders te lezen: mensen.

Dit alles neemt overigens niet weg dat terecht kon worden opgemerkt, wat Marx in een stukturele zin deed, dat een bepaald soort individualisme aanleiding was voor een atomisties (van atoom = kern) mensbeeld. De mens, aldus was de optiek van vroegere kontraktstheoretici (rond 1600), stond geheel alleen voor de strijd van allen tegen allen (Hobbes). Zo werd althans het in-de-wereld-geworpen- zijn van de mens voorgesteld. In ekonomiese zin korrespondeert met dit beeld het "laat maar gaan" kapitalisme, en op politiek vlak ontwikkelt zich in overeenstemming ermee de eenheidsstaat. Dit laatste lijkt tegenstrijdig. Maar waar zou het alleenstaande en 'naakte' individu zijn bescherming (en die van zijn eigendom) moeten verkrijgen? Van de boven hem gestelde gezagsorganisatie, die zich als een eenheidsstaat met beperkte taak (rust en orde handhaven) voordeed.

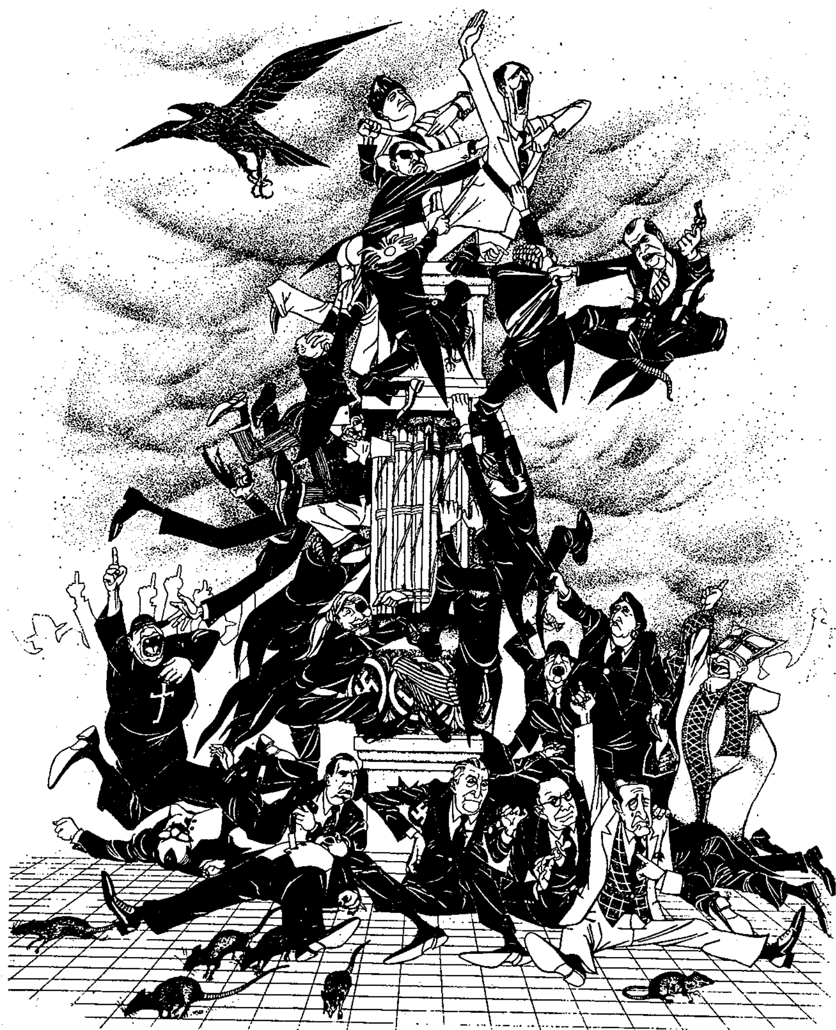
In de eenheidsstaat klinkt het vertrouwde (ongedeelde) soevereiniteitsidee door, dat door absolutisten en unitaristen wordt verdedigd. Hier voltrekt zich het ondergeschikt maken van het persoonlijk belang aan het staatsbelang. De aanspraak op politieke participatie en kontrole op de overheid worden weggehoond. Vanuit het ordeperspektief worden vrijheidsrechten van burgers slechts een voorwaardelijk karakter toegekend. Zo wordt ook in het belang van de ontwikkeling van de eenheidsstaat een associatief leven ontmoedigd tot verboden (koalitieverbod). Het zijn de vroege pluralisten die zich tegen deze ontwikkeling hebben verzet.

Rond 1600 betoogde de Duitse jurist J. Althusius (1557-1638), dat in een veelheid aan associatie de beste garantie gevonden kon worden tegen atomisatie (vgl. atoom) van de maatschappij en kultuur. Deze beschouwingswijze gaat uit van de kleinste relationale eenheid, waarin de mens zich geborgen kan weten, het gezin als sociale eenheid. Met andere woorden het behelst een ander uitgangspunt dan de moderne pluralisten kiezen.

Onder toepassing van het principe van het federalisme wordt vervolgens een associatieve maatschappijstruktuur ontwikkeld. Macht is niet samengebald maar verspreid. De soevereiniteit is gesplits. Hiermee komt het pluralisme van Althusius lijnrecht te staan tegenover het monisme van zijn tijdgenoot J. Bodin (1530?-1596).

Bodin verdedigde een absolute monarchie en sprak over ondeelbaarheid van soevereiniteit. Zouden we nu twee kolommen maken, dan troffen we in de ene kolom Althusius, en na hem onder meer een aantal anarchisten, syndikalisten en gilde-socialisten (de 'vroege' pluralisten) aan. In de andere kolom vinden we politiek filosofen als Bodin, Hobbes, Hegel en Marx.

De reden van de onbekendheid (en onbekend maakt onbemind) met mensen en opvattingen uit de eerste kolom vindt niet in de laatste plaats daarin zijn grond dat ekonomen, juristen, sociologen en politikologen worden op gevoed met opvattingen van mensen uit de tweede kolom. Het kultuurgoed dat in opvattingen uit de tweede kolom vervat zit, wordt al eeuwen wél, en dat uit de eerste kolom stamt niet, op grote schaal uitgedragen, geleerd er ingestampt. Als het anders lag zou dat overigens vreemd zijn, want mensen moeten (systeemvereiste) immers rijp worden gemaakt voor het funktioneren in een maatschappij, die een materiële uitwerking vertoont van dezelfde ideeën. De na-oorlogse pluralisten treden in dit opzicht niet buiten

hun kaders, als zij een veelheid aan groepen signaleren. Dan leggen zij immers de techno-struktuur van de macht bloot. In die zin is hun werk ook te waarderen.

Zij spreken in dit verband nogal eens over een pluralistiese staat, in tegenstelling tot de monistiese staat (de totalitaire diktatuur). Vervolgens wordt gezwegen over de monistiese, de centralistiese elementen in de onderscheiden groepen (de onderneming, de vakbond, de overheidshiërarchie). Wat hiermee ondermeer als probleem voor menig na-oorlogse pluralist verdwijnt, is dat het reusachtige gedaante van sommige organisaties waarmee de mens te maken krijgt, die mens anoniem en klein doet voelen, waarin bepaalde maatschappijkritici een fascisties element vinden.. Dat het verantwoordelijkheidsgevoel ten aanzien van individuele handelingen verschrompelt, moet niet verwonderlijk worden geacht.

SOCIALE AKTIE

Hiermee zijn we langs een omweg terug bij ons uitgangspunt, de achtergronden van het gilde-socialisme, want het ging daar juist mede om verantwoordelijkheidsgevoel te doen terug winnen. In het gegeven kader zou het motto kunnen luiden: niet meer verkiezingsstrijd maar sociale aktie. Onder sociale aktie versta ik aktie gericht op aanzetten tot of deelname aan processen door mensen, welke processen beogen aangaande een meervoud van individuen beslissingen tot stand te brengen die hen zelf betreffen. Een veelvormig verschijnsel dus waarvan voor de nadere invulling ondermeer naar de gilde-socialisten is terug te kijken.

Een van de dingen waarom het in het gilde-socialisme ging, was maatschappelijke beheersing door de mensen zelf, en wel in de veelvormigheid aan belangen. Nog steeds worden wij echter gekonfronteerd met een maatschappelijke orde, waarin de hoogste macht, althans formeel-juridies, ligt bij het parlement. Dit houdt tenminste in dat vanuit dat koncentratiepunt veel zaken tenminste een legitimatie wordt gegeven, zaken die grote groepen van mensen tot in de grond verwerpelijk vinden (bijvoorbeeld ontwikkeling van destruktieve technologie). Wanneer mensen niet hun veelvormigheid in termen van meebeslissen tot uitdrukking kunnen brengen, anders dan door deelname aan frustratie-afremmende of -neutraliserende inspraakrondes, dan worden wij gedwongen van ándere middelen gebruik te maken dan van het middel één man-één stem in de parlementsverkiezingen. Dit betekent niet dat *het principe van de vertegenwoordiging* terzijde wordt geschoven, maar wel dat de exklusieve gelding van de "parlementaire" vertegenwoordiging wordt bestreden. Die laatste vorm van vertegenwoordiging noopt tot het ontwijken van het nemen van verantwoording, én tot het afhouden van deelname aan het tot standbrengen van beslissingen.

Couwenberg signaleert in dit verband voor de Nederlandse situatie, dat er in de loop van de tijd zich een identifikatie van demokratie met representatieve demokratie heeft voltrokken. Die identifikatie ziet hij samenhangen met de regententradities, die ook na de invoering van het algemeen kiesrecht nog bleven doorwerken, en die uitgaan van een passieve en lijdelijke burger. Vooral de Provo-beweging in de jaren '60 heeft een permanente twijfel aangewakkerd met betrekking tot het representatieve gehalte van het Nederlandse staatsbestel. Om daar een antwoord op te vin-

den stelt Couwenberg voor een aantal elementen van direkte demokratie in te bouwen, waaronder het referendum (direkte volksraadpleging omtrent een specifiek, konkreet punt). De keuze tussen *representatieve* of *direkte demokratie* wijst hij af, wat bij anarchisten theoreties anders ligt.
Couwenberg blijkt wel een voorstander van een uitbreiding van het stelsel van "georganiseerd wantrouwen". Het gaat hem om een vermenging van tegengestelde principes (het representatieve– en direkt–demokratiese vormprincipe), om een machtsverdeling, –kontrole en –evenwicht tot stand te brengen. Een waardevol moment in deze gedachtenontwikkeling is, dat na het signaleren van het tekortschieten van het parlement en algemene verkiezingen als bron van legitimatie van het staatsbewind, niet wordt gepleit voor teruggrijpen naar autoritaire middelen, maar voor een vooruitgrijpen naar radikaal-demokratiese middelen, als volksinitiatief en direkte volksraadpleging.

Men is zich inmiddels in ruimere kring bewust geworden van het feit, dat de intensiteit van de uitgebrachte stem in een parlementaristies één man-één stem systeem, verloren gaat. Wanneer men zulks betreurt, noodzaakt dit tot struktuurverandering van beslissingspatronen en andere wijzen van maatschappelijk werken. Met betrekking tot dit laatste valt te leren van wat enkele jaren geleden in Bologna (Italië) door het (kommunistiese) gemeentebestuur is geïnitieerd. Het gaat hier niet om uitgewerkte overheidsaktiviteiten, maar om het doen van aanzetten. Men heeft gestimuleerd dat er bouwkoöperaties werden opgericht, waarin de mensen zelf voor hun eigen (klasse-bepaalde) bevolkingsgroepen zijn gaan bouwen en renoveren. Eenzelfde type koöperaties zijn geïnitieerd ten behoeve van kleine boeren en van kleine winkeliers (inkoop, verwerking van produkten, slachthuis, markthal). Natuurlijk worden deze initiatieven van zelfdoen gedwarsboomd ondermeer door grootindustriëlen en –distributeurs. Evenmin wil ik de indruk wekken dat er sprake is van hemelbestorming. Het voorbeeld drukt in dit geval ondermeer uit dat een politieke stem, in een bepaalde kontekst uitgebracht niet steeds een volstrekt zinloze daad hoeft te zijn. De waardering hangt mede af van welk maatschappelijk beslissingspatroon daarnaast, van een zelfde zwaarte, voorhanden is.

ANARCHISME

Nu wordt, in de Nederlandse situatie, in één keer een soort totaalstem uitgebracht ten aanzien van alles wat in een bepaald aantal komende jaren ter beslissing zal staan. Dat is al te dwaas! Tenminste zou het aantal mogelijkheden om een stem uit te brengen vergroot dienen te worden. Dit kan op verschillende wijzen worden gerealiseerd. Bijvoorbeeld naar een pluraliteit van funkties, zoals gilde-socialisten voorstelden, of naar specifieke onderwerpen door een referendum te houden.

Voor sommigen zal dit weinig ties klinken. Het zou niet veel moeite kosten daarvoor in de plaats enkele vervaarlijke en uitdagende anarchistiese slogans te produceren. Brengt ons dat echter verder?

Neem bijvoorbeeld een anarchist als de Engelsman Vernon Richards. Deze meent dat de eerste stap op weg naar een vrije maatschappij is het zodanig beïnvloeden van onze naasten met de idee van de vrijheid, dat zij er eveneens geestdriftig voor worden. Als dit al voor korrekt gehouden kan worden, (de kwestie van de eerste stap), dan

levert de zin toch nog veel problemen op. Denk daarbij aan de voor meer dan één uitleg vatbare term vrijheid. En daarnaast: géén programma wordt geboden hoe het 'zendingswerk' te verrichten. Of wat bij Richards de tweede stap is, moet voor zo'n programma worden gehouden. Als dat zo is, gaat het om een herhaling van wat altijd al in de anarchistiese beweging was te vernemen: het opzetten van eigen organisaties van zelfhulp, zoals eigen lokale gezondheidsdiensten, eigen scholen, eigen produktie– en konsumptie-organisaties. Dat is hetgeen zeker moet gebeuren, in plaats van de staat te versterken. Maar wat betekent dit nu anders dan het oude, pluralistiese kultuurgegeven zodanig laten door zetten, dat dit het monistiese kultuurgegeven verdringt? In dit licht gezien zou het van grenzeloze overschatting getuigen, wanneer gedacht wordt, dat met een dergelijk programma als van Richards alle mensen in één klap bereikbaar waren. Voor het bereikbaar zijn dient een korresponderende kulturele basis niet te ontbreken. En zij die voor anarchisme opkomen dienen dan nog een hoog ethies bewustzijn te hebben ontwikkeld, een kultuur-geweten te hebben aangescherpt, zo meent Friedeberg.

Het is ook mijn overtuiging, dat, wil men anarchisme laten doordringen, dit op een bepaalde kulturele basis dient te stoelen (en in ekonomiese zin op een socialistiese basis; maar dat veronderstel ik als bekend). Dit houdt tevens in dat allerhande met anarchisme in overeenstemming zijnde opvoedingsmiddelen gehanteerd moeten worden. Ten aanzien van het "politieke" in het menselijk leven is het referendum één zo'n middel, kan ondermeer met H. Potthoff worden erkend.

Met het hanteren van referenda kan in Nederland morgen al een start worden gemaakt. Te denken valt aan het beslissen in problemen, waarvan de schaal dit mogelijk maakt, en dus waar het probleem voor iedereen herkenbaar kan zijn, bijvoorbeeld op wijk– of gemeentelijk nivo. Evenmin is het moeilijk buurtgemeenschappen als politieke basisorganen te laten funktioneren, en wel zodanig dat er op den duur de konstitutionele grondslag voor grote gebieden uitgroeit (federalisme). In het begin kan het takenpakket van de buurtgemeenschap beperkt liggen op jeugd– en welzijnswerk, onderwijs, huisvesting en volksgezondheid. Al werkende kunnen tevens specifieke produktieëenheden tot het takenpakket gaan behoren. Onder de naam East Central Citizens Organization, meldt Kotler, dat men daarmee in een Amerikaanse stad in 1965 begonnen is. Wil men voor dit soort zaken een grotere belangstelling wekken, dan zal mede veelfacettig verzet massaal manifest dienen te worden.

Naast referenda dient dus ook op andere wijzen door te klinken wat onder de bevolking leeft, en wat door middel van het uitbrengen van een stem niet of nauwelijks hoorbaar gemaakt kan worden. Het betreft hier het hanteren van middelen, waarmee een ieder voor een relevant punt kan uitdrukken wat hem niet aanstaat, en waarmee men de individuele veelfacettigheid tot uitdrukking kan laten komen.

Een van die wijzen wordt gepropagandeerd met de aktie *Giro-blauw*, door de anti-kernbeweging gestart. Mensen worden aangespoord om hun betalingen aan de elektriciteitsbedrijven in twee gedeelten met eigen postgirokaarten te betalen, wel als volgt. Met de ene girokaart wordt het totale bedrag minus één gulden overgemaakt, en met een andere girokaart,

waarop vermeld "Stop Dodewaard" de resterende gulden. De hoop is dat veel mensen dit doen, zoals ook indertijd massaal geweigerd werd niet aan de persoonsregistratie mee te werken.

Een andere mogelijkheid, om ongenoegen ten aanzien van een bepaalde zaak duidelijk te maken (bijv. dat bijgedragen wordt in de aanschaf van wapens), is een bepaald bedrag op de belastingafdracht in te houden. Het lijkt op het middel dat ook in het parlement gebruikt kan worden tegen een minister. Dat de minister heen dient te gaan, kan de Kamer laten weten door de begrotingspost, die het salaris van de desbetreffende minister vaststelt, met één gulden te verminderen. Meerdere vormen van (wel of niet symboliese) belastingweigering in het kader van de defensieuitgaven laten zich bedenken, of worden reeds toegepast. Vergelijk in die zin de aktiviteiten van de Beweging Weigering Defensiebelasting (Utrechtseweg 159, Amersfoort).
Het gaat echter niet om de bedragen, maar om de bereidheid veelfacettig verzet te demonstreren, en dat met allerlei vormen van zelfdoen te laten samenlopen.

LITERATUUR

S.W. Couwenberg, Spreiding van politieke macht via referendum – Een liberaal-demokraties pleidooi; in Ars Aequi 1981/no 2; p. 63-65.
R. Friedeberg, Parlementarismus und Generalstreik; in de bundel Wozu noch in die Parlamente?; Tübingen, 1978.
J.H. Harley, The new social democracy; London, 1911.
M. Jäggi (e.a.), Das Rote Bologna; Kommunisten demokratisieren eine Stadt im kapitalistischen Westen; Zürich, 1976.
M. Kottler, Neighborhoodgovern ment; the local foundation of political life; Indianapolis, 1969.
R. Nisbet, The social philosophers; Frogmore, 1976.
H. Potthoff, Rätesystem und Berufsparlament; München, 1920.
H. Pross, Kapitalismus und Demokratie; Studien über westdeutsche Sozialstrukturen; Fr. a/M., 1972.
W. Ravensteyn, Het socialisme aan de vooravond van de wereldoorlog 1914-1918; (deel III); verschenen als deel IX in de serie van H. Quack, De socialisten; Amsterdam, 1960.
V. Richards, The impossibilities of social democracy; London, 1978.
J. Soetenhorst, Kwaad dat mag?; Rotterdam, 1975.
A. Sterheim, Het socialisme in zijn nieuwste schakeringen; Amsterdam, 1922.
L. Wasserman, Modern political philosophies; Philadelphia, 1944.

KRAKEN EN KIEZEN

Rudolf de Jong

"Wij hebben geen keuze"; "Wij staan voor het blok"; "Wij kunnen nu eenmaal niet anders".
Men zou een bloemlezing van dergelijke uitingen van machteloosheid kunnen maken, indien men alle uitspraken van Nederlandse burgemeesters waarin zij ontruimingen van kraakpanden aankondigen of verdedigen op een rijtje zet. Zij hebben geen keuze. Maar als een burgemeerter geen keuze in dergelijke zaken heeft, dan valt er voor de kiezer hier al helemaal weinig te kiezen.

Natuurlijk, de nadruk moet op het hier vallen, want kraken is niet het enige of zelfs belangrijkste aspekt van de woningnood en de strijd ertegen. En er zijn aspekten waarbij de keuze op een bepaalde politieke partij niet geheel onbelangrijk is. Al kan je dat beter omdraaien: de keuze voor een bepaalde partij is niet onbelangrijk voor bepaalde aspekten van het woonprobleem. Voor andere aspekten is het dus wel onbelangrijk. Daar moet dan iets anders gedaan worden dan kiezen tussen partijen bij een verkiezing.

Kraken is geen kiezen, het is een daad; zélf iets doen waardoor de situatie verandert. De eigen situatie en de algemene woonsituatie. Over het kraken zelf en de krakersbeweging wil ik het hier overigens niet of nauwelijks hebben. Ik ben niet thuis in de kraakwereld, en neem het als uitgangspunt voor deze beschouwing, als voorbeeld hoe beperkt het kiezen is bij verkiezingen en hoe onjuist en frustrerend het is om verkiezingen voor te stellen als hoge vorm van politieke vrijheid.

Kraken en wonen vallen onder konsumptie, niet onder produktie. De hoofdoorzaak van de woningproblemen is dat de produktie altijd voorop staat, de consumptie is af-hankelijk van de produktie en wordt erdoor bepaald. Toch is de werkelijkheid anders. De voorraden zitten tussen produktie en konsumptie in. De voorraad aan huizen (leegstand) is een even belangrijk gegeven als de produktie ervan (woningbouw).

Op zich is het interessant te zien hoe zeer anarchistiese opvattingen betrekking hebben op de produktiekant. Bij marxisten, kommunisten en socialisten is dat nog veel sterker, maar ik bepaal mij tot de anarchisten. Het overnemen van de produktiemiddelen, de fabriek aan de arbeiders, het anarcho-syndicalisme, de fabrieksraden en het arbeiderszelfbestuur, kollektivaties en produktieve associaties; het ligt allemaal in de sfeer van de produktie. Toch is er ook een andere – en oude – anarchistiese traditie, in de sfeer van de konsumptie. In de vorige eeuw onderscheidde men kollektivisties anarchisme en kommunisties anarchisme. Het kollektivisme – van oa Bakoenin – had als leuze: "Van iedereen naar zijn kapaciteiten, aan iedereen naar zijn prestaties". De kommunistiese anarchisten stelden daarentegen: "Van iedereen naar zijn kapaciteiten, aan iedereen naar zijn behoeftes". Peter Korpotkin werd dé theoreticus van het kommunistiese anarchisme.
Het zwakke punt is het woord "behoeftes"; die kunnen gering zijn maar ook tot in het oneindige uitdijen. Het anarchistiese commentaar op dit (zwakke) punt was steeds dat een fatsoenlijk mens in een fatsoenlijke samenleving niet meer nam dan hij no-

dig had. Je kon maar één paar schoenen tegelijk dragen. In Kropotkins voorstellen over de komende revolutie speelden deze denkbeelden – "het van de grote hoop nemen" – een belangrijke rol. Indien een sociale revolutie (zijn uitgangsmodel was altijd de Commune van Parijs) er niet in slaagde in de allereerste weken het vraagstuk van de konsumptie op te lossen, zouden de mensen hun interesse verliezen en zou de reaktie een kans krijgen. De reaktie van vóór de revolutie of die binnen de revolutie: autoritaire denkbeelden. Hij wilde een onmiddellijke distributie in de gemeentes en in de wijken daarbinnen, van de woningen, de voedselvoorraden en de kledingsmagazijnen, waarbij iedereen die gebrek leed van de grote hoop zou krijgen. Kropotkin maakte studies, althans schattingen, van de voorraden en de voorraadvorming, in de grote wereldsteden van zijn tijd.

Het anarchisme heeft later geheel andere wegen gezocht; direkte bestrijding van staat, parlementarisme en militairisme stonden bij velen centraal; anderen koncentreerden zich op de strijd over de produktiemiddelen, zoals hierboven al aangeduid, weer anderen hebben zich beziggehouden met opvoeding, bevrijding van het individu, rechten van de mens enz. Kropotkins opvattingen en ook zijn aanpak, werden als verouderd beschouwd, de optimisties en te weinig realisties. Zijn verbinding van konsumptie met sociale revolutie en het socialisme getuigt echter van werkelijkheidszin.
Bijna alle revolutionaire bewegingen, opstanden en massa-akties hebben met konsumptie (of het gebrek aan konsumptie) te maken. Het Polen van vandaag – en de afgelopen tien jaar – is er een voorbeeld van. Honger stond aan de wieg van de Beeldenstorm ("het hongerjaar 1566"), van de Franse en van de Russiese revolutie. In de derde wereld worden talrijke akties gevoerd op het gebied van de konsumptie – bijvoorbeeld massa-akties tegen verhoging van tarieven van openbaar vervoer en verslechtering van openbare voorzieningen – die zelden in de pers komen, maar veel meer een sociale strijd zijn, dan allerlei politieke akties van linkse organisaties die revolutie willen. De zwarte bevrijdingsbeweging van Marten Luther King begon als aktie tegen de discriminatie bij het openbaar vervoer. In Nederland zijn de meeste doden gevallen bij sociale uitbarstingen die in de konsumptiesfeer lagen: kermisoproeren, waartoe ook het Palingoproer gerekend kan worden; het aardappeloproer in de eerste wereldoorlog; de Jordaanopstand in 1934 na steunverlaging ligt ook in de konsumptiesfeer.
Sociale revolutie en strijd die in de produktiesfeer liggen, vindt men oa, bij boerenbewegingen, die vechten voor het land en dikwijls een nogal anarchisties karakter hebben. Hier is produktie en konsumptie nog heel direkt, zonder vervreemding verbonden. In de industriële wereld is meer gestaakt om loonsverlaging te voorkomen (en dus vermindering van konsumptie) dan om de produktiemiddelen in bezit te krijgen.

KONSUMPTIE

Het van de grote hoop nemen is overigens nooit helemaal weg geweest uit het anarchisme, of liever, het duikt van tijd tot tijd weer op in een theorie en een praktijk waarvan andere anarchisten zich wel eens afvragen of het een randverschijnsel van hun beweging of een verschijnsel van de zelfkant was. In de praktijk liep dat aardig door elkaar.
De theorie hield in dat men maar vast moest beginnen van de grote hoop te nemen, dwz zonder te betalen goederen uit winkels en warenhuizen mee-

nemen en gaan eten in restaurants..... of bij kameraden. In feite werd het van de grote hoop nemen, vaak het op de zak van kameraden leven en zelfs uit de zak van kameraden nemen. In Frankrijk werd diefstal onder kameraden een tijdlang serieus verdedigd en in de praktijk gebracht in Parijse kringen. Wie zo'n diefstal niet aksepteerde bewees daarmee geen kameraad te zijn, maar een bourgeois en dan was de diefstal natuurlijk helemaal te verdedigen. In Nederland was voor de eerste wereld-oorlog de schilderachtige Hyman Croiset een praktiserend aanhanger van het van de grote hoop nemen. Het "neem– en eetrecht" is tussen de wereldoorlogen theoreties onderbouwd door Piet Kooijman. Het werd ook gekoppeld aan de leus "werken is misdaad". Het was echter steeds meer een aangelegenheid *binnen* de beweging en nooit een sociale aktie in de samenleving.

Vervang "neem en eet" door "kraak en woon" en we zitten midden in de aktualiteit. De krakers zijn overigens niet zo makkelijk te vergelijken met een betrekkelijk randverschijnsel binnen het anarchisme. De krakers kunnen ook niet voor het anarchisme geannexeerd worden. Zij zijn autonoom – ook van het anarchisme. Zij richten zich ook niet op de anarchistiese beweging, maar op de samenleving – althans op vele aspekten ervan. Het is bovendien een echte en omvangrijke massale beweging (wat iets anders is dan een massabeweging van massa's die niet in beweging te krijgen zijn).
Het is een zeer internationale zaak. Opmerkelijk is hoe de omvang van het kraken, de zelforganisatie rondom het kraken en het internationale karakter ervan, door iedereen die uitgaat van het normale politieke bedrijf – overheden, politieke partijen, pers – genegeerd wordt. Elke kraakaktie wordt in feite als een op zichzelf staand incident gezien. Heel typerend was het volgende berichtje het afgelopen jaar in onze pers: "In Engeland worden de krakers om de een of andere reden hardnekkig squatters genoemd". Dat er in Engeland al meer dan tien jaar duizenden squatters zijn wist men kennelijk niet. Reportages zijn er af en toe wel over Berlijn (Kreuzberg) en Kopenhagen (Christiana), maar het blijft altijd in de sfeer van het buitenissige, de noodoplossing, het tekortschieten van het establishment. Het wordt nooit gezien in het licht van mogelijke nieuwe vormen van direkt politiek bezig zijn en zich sociaal organiseren.

Een aantal problemen die het kraken ontmoet – en waarvan men zich in veel krakersbewegingen ook wel bewust is – heeft het gemeen met oude anarchistiese aktievormen en methoden. Voor een deel hangen de problemen samen met het feit dat het anarchisme en alle anti-autoritaire organisatievormen en akties grote waardering hebben voor het zelfhandelen van kleine groepen en van enkelingen op het sociale vlak. Maar wat als die kleine groepen of die enkelingen middelen gaan gebruiken die je niet aksepteert, bijvoorbeeld geweld –en nog genuanceerder – bepaalde vormen van geweld die je wèl aksepteert, andere die je niet wilt en zelfs autoritair vindt. Menig anarchist is hierdoor in het verleden in de knoop geraakt. En het vage "begrip kunnen opbrengen voor de motieven achter de (gewelds)daad" is een beetje een uitvlucht, die meestal irriteert. Op dit punt ontstaat zelfs grote onderlinge verbittering, men heeft aan de "begripsvolle" geweldsafwijzer vaak een nog grotere hekel dan aan de vijand, met wie men dan wel niet veel begrip, maar tenminste wel geweld gemeen heeft. In Duitsland is er een

volkomen splitsing tussen een geheel op aktie gerichte stroming in de jongste generatie, die de gewelddadige konfrontatie met de politie wil en de antiautoritairen van de generatie van 1968. Ik heb hier geen duidelijk antwoord. Ik zelf verafschuw geweld, maar moet gewoon konstateren dat je vanuit een filosofie van zelfdoen, met de nadruk op zowel *zelf* als *doen,* het risiko van een geweldseskalatie loopt in een samenleving die zozeer op struktureel geweld is gebaseerd. Hoewel het autoritaire geweld steeds aan het langste eind trekt, denk ik dat het een probleem is dat antiautoritaire bewegingen nog lang zal vergezellen. Het hangt ook samen met een volgend probleem.

Sociale akties waarbij botsingen met de politie en dergelijke een permanent bijverschijnsel zijn, worden heel gauw aantrekkelijk voor allerlei randfiguren en roepen vaak vreemde randverschijnselen op. Dat Provo indertijd zichzelf ophief is even interessant als het sukses dat het in korte tijd had. In Amsterdam maakt iedereen – burgemeester, politie, pers en de krakers zelf – langzamerhand een obligaat en zorgvuldig onderscheid tussen krakers en "relschoppers" in verklaringen en publikaties, maar dat is een beetje lief zijn voor elkaar. En bovendien lang niet altijd waar. De woede over zinloos politiegeweld, waarvan men getuige is – en die groter is naarmate men een grotere walging van geweld heeft – kan evenzeer tot stenengooien leiden als de bewuste wens een rel te schoppen. Er zijn trouwens andere randverschijnselen. Los van enige krakersbeweging zijn wel woningen gekraakt die allerminst objekt van speculatie waren, maar gewoon leeg stonden en aan een woningzoekende waren toegewezen. Het kraken is dan machtsgebruik. Verder is er de slimme zet van huiseigenaars, hun huizen tegen lage huur en zonder kontrakt of rechten uit te lenen aan "nette" jongeren, die doorgaans toch al bevoorrecht zijn.

Dat voert tot een derde probleem. Loopt de krakersbeweging niet het risico een groep te worden die zichzelf weet te helpen en dan ook geholpen wordt door de overheid! Zonder dat daarmee ook anderen worden geholpen. Sommige krakersgroepen lopen inderdaad dat risico. In en rond de Grote Keyzer was er een heftige diskussie of men wel of niet met de gemeente in zee moest gaan en moest aksepteren dat er voor een deel van de aanwezige krakers appartementen zouden worden gemaakt in het komplex. Kreeg men vroeger een woning als men geld of een grote mond had, nu – zo wordt er al gezegd – krijg je een woning als je geld, een grote mond of grote kraakervaring hebt. Zo heeft men weer een groep ingepakt ten koste van anderen, die niet zo gemakkelijk kunnen kraken, maar in veel ellendiger woonomstandigheden leven, buitenlandse arbeiders bijvoorbeeld. De mogelijkheid dat de krakers, juist omdat zij sukses hebben en geaksepteerd worden door de overheid, geïsoleerd worden van andere woningzoekenden, is daarom zeker aanwezig.

WOONRECHT

Sociaal is iets pas als iedereen er aan kan deelnemen en er van profiteert. Dit brengt mij terug op Kropotkins "van de grote hoop nemen". Het veronderstelt dat die hoop groot is, dat het om vrije goederen gaat, die iedereen kan nemen. Nu, zo groot is de hoop bepaald niet, wat de woningen betreft. Maar het is wel mogelijk om te kijken naar het huizenbestand, de leegstand van huizen en kantoren en daaruit te berekenen welk minium aan woonruimte er voor iedereen *aanwezig*

is. (Het minimum zou voor verschillende leeftijdsgroepen kunnen verschillen). Dan kan je stellen dat iedereen een sociaal recht heeft om het minimum te nemen, dat er dus is. En je zou iedereen kunnen adviseren alleen huur of hypotheekrente te betalen over de woonruimte die hij meer heeft dan het minimum. Wanneer de kraakbeweging zou proberen door kraken zo'n minimum, maar niet meer, en wel voor iedereen, aan de orde te stellen en zou proberen om zo'n minimum en niet meer door elke kraker in gebruik te laten nemen, zou de beweging zijn sociale karakter onderstrepen en misschien een isolement, dat ontstaan kan als men als speciale groep wordt behandeld, kunnen ontkomen. Op papier is dit natuurlijk makkellijk gezegd. Maar in onderhandelingen zou het als idee en plan wel steeds aan de orde kunnen worden gesteld. Praktiese oplossingen zouden er aan getoetst kunnen worden.

Het is merkwaardig dat de "gewone" politiek – en het meest bij verkiezingen – het altijd heeft over de toekomst, over wat men van plan is, nooit over hetgeen er is en wat men daar nu mee doen moet. De uitdrukking "van de grote hoop nemen" klinkt in de oren van de politiek als utopiese toekomstmuziek, die altijd ver zal blijven. Maar er is een grote hoop aan leeg staande woningen en daaruit is een minimum voor iedereen nu te becijferen. Een sociaal woningbeleid voor de toekomst – zowel vanuit de krakersbeweging als vanuit de politiek – zou erop gericht moeten zijn dat minimum voor iedereen op te trekken.

De politiek van de partijen kiest voor een woningbeleid dat betere woningen schept – liefst voor iedereen, of liefst voor de elites, dat is grofweg de keus tussen PvdA en VVD –, maar niet voor een minimum voor iedereen. Tegelijk verklaart de politiek – zoals de PvdA in Amsterdam bijvoorbeeld – dat iedereen van 18 jaar en ouder het recht heeft op behoorlijke woonruimte. En dat noemt men dan progressieve politiek bedrijven; stemmen op zo'n partij een politieke keuze! Tussen een half ei en een lege dop kan ik nog kiezen, tussen één vogel in de hand en tien in de lucht ook. Maar wat moet ik met de keus tussen een lege dop en vogels in de lucht?

Al is kraken dan geen kiezen, een keuze is het wel!

STUDIE OVER PROUDHON

As-redakteur Simon Radius heeft een studie over Proudhons visie op religie en kerk gepubliceerd.
Deze brochure van 42 pagina's is verschenen bij De Vrije Gedachte, Postbus 1087, Rotterdam en is getiteld "Proudhon over kerk en samenleving". Prijs f 4,95.

TIEN JAAR BUITENPARLEMENTAIR FEMINISME

Machteld Bakker

We schrijven het jaar 1889. In Amsterdam houdt een energieke vrouw, Wilhelmina Drucker, spreekbeurten voor de Vrije Vrouwen Verenigingen en trekt daarmee volle zalen. Zij houdt lezingen op afdelingsvergaderingen van de Sociaal Democratische Bond, zij verkondigt haar ideeën in dorpslokaliteiten en in provinciehotelletjes, en doet in één week tien tot vijftien plaatsen aan! Overal hamert zij op verovering van het vrouwenkiesrecht, op uitbreiding van de vrouwenarbeid en op verbetering van de rechtspositie van de vrouw. De felheid en onverbiddelijkheid waarmee deze Amsterdamse haar strijd voert geven haar de bijnaam "IJzeren Mina".

Tachtig jaar later – september 1969 –. In Amsterdam ziet een aantal leden van de Socialistiese Jeugd een televisieprogramma over de vrouwenbeweging in de VS. Zóiets zouden we hier in Nederland moeten hebben, is het algemeen gevoelen en weldra zijn de diskussies niet van de lucht. Als de politieke uitgangspunten zijn gevonden en de doelstellingen bepaald – gelijk loon voor gelijke arbeid, recht op vrije abortus, gratis crèches en geen slavinnenrol voor de huisvrouw – houdt men zich bezig met het bedenken van akties èn ..... het verzinnen van een naam voor deze nieuwe Nederlandse vrouwenbeweging.

Het is geen wonder dat men al gauw stuit op de naam van Wilhelmina Drucker, IJzeren Mina, die immers een eeuw vóór hen voor precies dezelfde zaak streed: bevrijding van de vrouw in een socialisties perspektief. Omdat is afgesproken het aksent dit keer op het speelse, het ludieke te leggen, verandert men IJzeren Mina in Dolle Mina, die meteen – het is inmiddes januari 1970 – in de gedaante van een stel jonge jolige vrouwen de straat oprent en daar eindelijk eens heren in de bil knijpt en alle openbare mannentoilletten (de Amsterdamse "krullen") met roze linten afsluit, omdat zij vindt dat er hoognodig openbare damestoiletten moeten komen.

Dolle Mina is een feit en al snel niet meer weg te denken uit het maatschappelijk gebeuren. Als een wervelstorm trekt het verschijnsel door het land. De media vliegen op elk nieuwtje af en zelfs vanuit het buitenland stromen de journalisten toe. De lieden "van het eerste uur" hadden het dan ook wel goed uitgedokterd: men koos voor akties die een maximale publiciteit zouden krijgen, terwijl voor elke aktie steeds de mooiste meiden de straat op werden gestuurd. Aandacht en nog eens aandacht, koste wat kost! En de slanke, sexy dolle mina's stormden naar het Amsterdamse stadhuis, waar de bruiden werden gewaarschuwd voor de onderdanige rol die ze straks als huisvrouw te vervullen kregen: "Wie haalt straks het haardotje uit de gootsteen?" En bij het standbeeld van IJzeren Mina verbrandden haar dolle nakomelingen talloze corsetten! Dat riep om navolging! In het hele land werden afdelingen opgericht, spreekbeurten gehouden, maar werden bovenal akties gevoerd.

De enorme populariteit van Dolle Mina, plus het feit dat er altijd minstens één fotograaf bij was, dwong de bedrijven en instellingen die het mikpunt van een aktie waren, hoewel geforceerd, toch altijd beleefd te reageren. Enerzijds de angst voor een hoop

brutale jonge meiden, anderzijds het verlangen niet lullig in de krant over te komen, leidde tot merkwaardige incidenten. Bekend is het verhaal van de bestorming van de Haagse Herensociëteit De Witte, die nog nooit een vrouw binnen zijn muren had ontvangen. Het motto: "Zonder lid geen lid" viel niet bij alle heren in even goede aarde. Eén van hen trok een dolle mina aan haar haren omhoog – maar toen de fotograaf op dit "smakelijke tafereel" afkwam, schudde de heer plotseling heel vriendelijk de hand van het meisje, zodat er daags daarna een foto in de krant verscheen van een uiterst voorkomende man die hartelijk de hand van Dolle Mina schudt.

Ook al had in die begintijd de praktijk van grappige akties de overhand, de theorie werd zeker door de oprichters, de kerngroep, niet uit het oog verloren. Dolle Mina was opgericht om als socialistiese vrouwenbeweging te fungeren. Voor de kerngroep was de politieke theorie achter deze doelstelling zonder meer duidelijk, maar dit was hoe langer hoe minder het geval met de duizenden nieuwkomers. De meeste nieuwe Dolle Mina's waren niet of nauwelijks politiek geschoold en konden hun maatschappelijke ontevredenheid dus niet op "politieke poten" zetten. Voorlopig liet men het maar zo, maar: naast de talloze praktiese werkgroepen die geformeerd werden (crèches, abortus etc.), bestond er één theoriewerkgroep: de "Ouwehoergroep". Deze groep nam de politieke scholing ter hand van de mensen die overal in het land spreekbeurten zouden gaan houden.
Dat het grootste deel van de aanwas van Dolle Mina niets moest hebben van de Marxistiese theorie van de kerngroep, leidt op het Eerste Congres, april 1970, tot moeilijkheden bij het opstellen van een algemene "Dolle Mina verklaring". De uiteindelijke tekst vermeldt dat Dolle Mina "zich een maatschappij ten doel stelt die gelijke ontplooiingskansen voor iedereen, en onafhankelijk van sexe mogelijk maakt", en dat dit "kan worden verwezenlijkt dmv sociale strijd, bewustwording en mentaliteitsverandering – en daardoor beëindiging van de sociaal-economiese ondergeschiktheid zowel van man als vrouw".
De politieke strijd over hoe "links" Dolle Mina moest zijn werd op zeker ogenblik overschaduwd door de strijd tegen het feminisme. Immers: het feminisme dat met zijn praatgroepen kultuur uit de Verenigde Staten kwam overwaaien, sprak zich duidelijk uit vóór de vrouw en al of niet duidelijk uitgesproken, was het eigenlijk tégen de mannen. Terwijl Dolle Mina juist een beweging van vrouwen èn mannen was, die samen vochten voor een rechtvaardige maatschappij en omdat in de begintijd de mannen meer organisatoriese ervaring en meer kennis bezaten, hadden zij behoorlijk wat in de melk te brokkelen.

BAAS IN EIGEN BUIK

Op het kongres in Vught zal blijken dat het feminisme als een splijtzwam werkzaam is in de rijen van Dolle Mina's. Een aantal Amsterdamse vrouwen wil ook graag, naar Amerikaans-feministies voorbeeld, verder in kleine groepen, maar wordt er tijdens het kongres op gewezen dat Dolle Mina itt het radikaal-feminisme vecht om de onderdrukking van arbeiders en arbeidsters op te heffen en dat het niet in de eerste plaats gaat om de onderdrukking van de vrouw. De tweedracht is echter gezaaid en na korte tijd is de eerste afscheiding een feit.

Hoeveel akties Dolle Mina ook heeft gevoerd, de belangrijkste was ongetwijfeld de voortdurende strijd voor vrije abortus. De aktie "Baas in eigen

buik" begon met de verstoring van een gynaecologenkongres in het Akademies Ziekenhuis in Utrecht. De vrouwen deelden stencils uit die hun opvattingen omtrent abortus weergaven. Al snel volgt de abortus-noodtelefoon, evenals de oprichting van Stimezo, waardoor abortus eerst uit de taboesfeer kan worden getrokken, en later zelfs wat meer gemeengoed is kunnen worden.
Omdat deze "vrijere moraal" niet beperkt mag blijven tot Amsterdam, besluit een aantal vrouwen op spektakulaire wijze het land in te trekken om tot in de verste uithoeken van achterhoeken hun abortusaktie te kunnen voeren. Ook al weer vanwege de publiciteit, kiezen zij voor een huifkaravontuur, tijdens welk zij hun "goede werken" verrichten. Een onverwachte doorbraak komt als tijdens een perskonferentie de NVSH zich solidair verklaart met Dolle Mina en de verantwoordelijkheid op zich neemt voor het kliniekje van de arts Charles Schlebaum, die al enige tijd kontakt had met Dolle Mina en "stiekem" aborteerde. Volksgezondheid greep natuurlijk meteen in, maar nadat er in de Kamer vragen waren gesteld en beantwoord, ging de kliniek weer open!

Eind 1974 verbreedt een aantal Dolle Mina's de aktie Baas in eigen buik tot "Wij vrouwen eisen", een aktiegroep waarin ook de PvdA en de CPN vertegenwoordigd zullen zijn. Hoewel de krachten dus gebundeld werden bleek de tegenpartij, zoals ieder weet, helaas toch telkens sterker.

Een jaar later – 1975 – was Dolle Mina als massabeweging over haar hoogtepunt heen, maar verdwenen was zij niet. De beweging was niet verwaterd, maar had zich uitgekristalliseerd in een netwerk van nieuwe vormen: het vrouwenhuis, het vrouwencafé, de moeder-mavo, de VOS-kursus (= Vrouwen Oriënteren zich op de Samenleving), de Blijf van mijn lijf-huizen, de vrouwentelefoon, vrouwenboekhandels en uitgeverijtjes, cabarets, theatergroepen, een filmgroep: Cinemien, een groep voor vrouwen in de overgang (VIDO) en overal, door het hele land tot in de verste uithoeken de vrouwenpraatgroepen.
Dat dit niet zonder gevolgen voor de Nederlandse samenleving bleef, zal duidelijk zijn.

AKTIEGROEPEN

Toen steeds meer vrouwen er naar verlangden hun huishouden vaarwel te zeggen om in de maatschappij een plaatsje te bemachtigen, ontstond er dringende behoefte aan een instantie die zich in al haar aktiviteiten zou richten op alle aspekten van het werk van vrouwen:

1e behoud en uitbreiding van arbeidsplaatsen voor vrouwen, waarbij wordt gedacht aan uitbreiding van kollektieve voorzieningen, meer goedkope was– en eetgelegenheden, uitbreiding van kinderopvang.
2e verbetering van arbeidsomstandigheden en –voorwaarden, waarbij men zich sterk maakt voor arbeidstijdverkorting per dag met behoud van loon.

Ten einde in deze behoefte te voorzien werd in 1978 het komité "Vrouwen Eisen Werk" opgericht, dat al snel initiatieven ontplooide voor landelijke akties: op 10 oktober 1978 – toen op het Binnenhof Bestek '81 werd behandeld organiseerde Vrouwen Eisen Werk aldaar een picket-line. Later – 10 maart 1979 – vond in Amsterdam een gigantiese demonstratie plaats onder het motto "Wij staan op ons recht – Vrouwen eisen werk – Bestek '81 van de baan". Het komité Vrouwen Eisen Werk is een organisatie

waarin al op andere fronten georganiseerde vrouwen èn òngeorganiseerde vrouwen samen werkzaam zijn. Samen wordt geprobeerd het beleid van de Gewestelijke Arbeidsbureaus tav vrouwen te beïnvloeden, wordt er onderzoek verricht naar de hantering van het niet-kostwinnersbegrip bij afvloeiingsregelingen in het onderwijs en wordt er aan zoveel mogelijk vrouwen informatie gegeven over het recht op werk.

Op 18 mei 1979 gingen meer dan 6000 vrouwen 's avonds de straat op om te demonstreren tegen sexueel geweld. Het werd de befaamde Heksennacht.
Veel vrouwen waren in het wit gekleed en gesminckt, droegen fakkels, zongen liederen en riepen leuzen als: "Wij willen de nacht terug" en "Wij willen de straat terug". Veelal kozen zij routes die je normaal 's nachts "als vrouw alleen" niet kunt nemen, omdat er zeker enig gevaar te duchten valt. Vooral tunnels zijn van die typies besmette plekken. En je hoort het de agent op het politiebureau al zeggen: "maar mevrouwtje, wat doet U 's nachts dan ook zo laat in een tunnel?"
De demonstratie was bedoeld om aan te tonen dat sexueel geweld tegen vrouwen wel degelijk bestaat, dat vrouwen daartegen protesteren, dat vrouwen het niet langer pikken. Alhoewel de media niet zoveel aandacht aan de heksennacht hebben besteed als wenselijk geweest was, heeft deze toch onuitwisbaar maatschappelijke sporen achtergelaten.
Voor een aantal Amsterdamse vrouwen werd de heksennacht de aanleiding tot het oprichten van de Verschrikkelijke Sneeuwvrouw. In een eerste pamflet laten zij weten verschrikkelijk kwaad te zijn over vrouwenvernederende films in (sex)bioskopen, kwaad te zijn over peepshows, porno, verkrachting en mishandeling "Wij laten ons niet meer in de verdediging drukken, wij vallen aan", luidt het, en de eerste aanval is gericht op de bioskoop Cine-D, die zo'n vrouwenvernederende film op haar programma heeft staan: "De verkrachting van Lynn Carter". Overal verschijnt het symbool van de Verschikkelijke Sneeuwvrouw: een witte voet met vijf uitgespreide klauwnagels, vaak voorzien van teksten als "de Verschrikkelijke Sneeuwvrouw slaat toe". En dat deed ze metterdaad door de gehate bioskoopjes met leuzen te bekladden en door er stenen door de ruit te gooien.
Aktiviteiten tegen dergelijke films waaierden in ijltempo van Amsterdam uit over de rest van het land. De film Pentimento van de Haagse Frans Zwartjes deed overal de woede hoog oplaaien. Een aaneenschakeling van beelden van vrouwen die totaal machteloos de ene vernedering na de andere moeten ondergaan. In Utrecht verstoorden vrouwen van het anti-fascisties vrouwenfront de voorstelling, deelden stencils uit en traden in diskussie met de aanwezigen, waarna de film werd ondergespoten met leuzen als "vrouwenhaat onder het mom van kunst". Ook in andere steden reageerden aktiegroepen van "Vrouwen tegen sexueel geweld" op soortgelijke wijze tegen de film.
De akties zijn dus niet van de lucht en de aktiegroepen schieten als paddestoelen uit de grond. Alhoewel veel hier onvermeld moet blijven, wil ik ter illustratie nog één greep uit de aktiedoos doen: de fabrieksbezettingen door vrouwen, laatst nog door vrouwen van het Friese textielbedrijf Douma en Wolf; de griezelige abortusdemonstratie van 19 december 1980 toen tientallen vrouwen met met bloed doordrenkt kruis en breinaalden op de trappen van de Dam lagen, als slachtoffers van illegale abortuspraktijken. De dag ervoor was immers het CDA/VVD abortuswetsontwerp aan-

genomen; de talloze pornoakties; de vrouwenkraakgroepen; de anti-atoomvrouwen; de strijdijzers.

Het vrouwenveld overziend, kun je rustig stellen, dat de ideeën van "de vrouwenbeweging" tot in alle lagen van de bevolking zijn doorgedrongen. En tevens: dat er geen maatschappelijk terrein te noemen valt of vrouwen laten er hun stem horen, of het nu om verder van het bed verwijderde zaken gaat als de zorg om het milieu, kernenergie en atoombewapening – of om zaken die juist direkt het bed raken: gelijkwaardige relaties, strijd tegen mannelijke overheersing, vechten voor eigen ontplooiing.
Des te erger is het dat "de vrouwenbeweging" intern zó verschrikkelijk verdeeld is, dat je eigenlijk niet (meer) van "de beweging" kunt spreken. Wanneer er diepgaande veranderingen moeten worden bevochten, is het altijd goed als er extreme koplopers zijn die, door de zaken te chargeren en te overdrijven, anderen prikkelen en meeslepen.
Nu dat gebeurd is, wordt het hoog tijd dat de verschillende, elkaar bestrijdende groeperingen de handen in elkaar slaan en sámen verder vechten voor die rechtvaardiger maatschappij die toch allen voorstaan. En dat is een maatschappij waar vrouwen en mannen gelijkelijk in vertegenwoordigd zijn. Het vasthouden aan mannenhaat, aan het doel een maatschappij te verwezenlijken zonder mannen, is een verspilling van kostbare energie en zeker niet emanciperend.
Er valt nog veel werk te verzetten en dat kan alleen als de interne vrouwenstrijdbijl wordt begraven en de rijen gesloten worden tot één machtig front dat als maar weer van zich laat horen.
De verkiezingen staan voor de deur. De partijen hebben het belangrijkste vrouwen-issue uit hun "aanbiedingen" weggelaten. De PvdA wil abortus niet tot onderwerp van eventuele onderhandeling met het CDA maken. In het licht van de gigantiese bezuinigingen ziet het er vóor vrouwen niet best uit. Hoe zal het gaan met de Open School, het tweede kansonderwijs, de arbeidsplaatsen en de subsidies voor crèches? De maatschappelijke veranderingen van de afgelopen tien jaar zijn er niet gekomen door wat we konden stemmen, die zijn er uitsluitend gekomen door akties, demonstraties en manifestaties, door tien jaar buitenparlementair feminisme!
De gezamenlijk ingeslagen weg is dus de goede en zeker geen doodlopende. Hopelijk blijft de vrouwenbeweging niet bij elk kruispunt steken in machteloos gekrakeel!

LIBERTAIRE ASPEKTEN VAN DE EKOLOGIESE BEWEGING

Hans Ramaer

Nu we omringd worden door het gif dat de moderne technologie heeft uitgebraakt, is milieu-aktie een zaak van leven of dood geworden. In dit artikel wordt milieu-aktie opgevat als één van de sociale aktiviteiten die met onder meer het verzet tegen kernenergie en verpaupering van de stedelijke omgeving, een brede ekologiese beweging vormt. Van bijzonder belang daarbij is dat deze ekologiese beweging zich mede baseert op libertaire ideeën. Vandaar dat we misschien kunnen stellen dat wie het anarchisme-in-aktie zoekt, dat vooral binnen een nieuwe sociale beweging als de ekologiese zal aantreffen.

Autonomie, zo heeft de Amerikaanse ekologiese anarchist Murray Bookchin onlangs nog eens benadrukt, betekent meer dan zelf beslissen. Autonomie impliceert evenzeer het zelf handelen, de direkte aktie, zoals anarchisten dat steeds genoemd hebben. De autonomie-opvatting omvat dus verscheidene momenten. Allereerst is er de beslissing om tot zelfhulp over te gaan, het moment waarop gebroken wordt met bevoogding van bovenaf. Vervolgens is er de sociale aktie tegen het strukturele netwerk van bevoogding; aktie die zich in allerlei vormen van protest en verzet kan manifesteren. Het laatste moment is dat van de tegenkultuur, de daadwerkelijke opbouw van alternatieven, zoals we die met name in voedselkoöperaties, kleinschalige zonne- en windenergie-opwekking en miljeuvriendelijke bedrijfjes tegenkomen. Die laatste vorm van sociale aktie beschouwt Bookchin als techniese symbolen van de wil om het leven in eigen hand te nemen.

Het zijn weliswaar de meest expliciete sociale aktiviteiten die gebaseerd zijn op een andersoortig omgaan met ons natuurlijk miljeu, maar de eko-technologen zijn zeker niet de enigen die tot de ekologiese beweging gerekend kunnen worden. Juist omdat verschillende stromingen in de ekologiese beweging tesamen komen, is het één van de belangrijkste sociale bewegingen van deze tijd kunnen worden. Hoe verscheiden die stromingen ook zijn, zowel miljeugroepen, antikernenergiebeweging en krakers hebben gemeen dat ze zich richten tegen verdere destruktie van onze omgeving door technologiëen die niet door een kaste van managers te beheersen zijn. Ze streven allemaal, hoewel soms impliciet, naar een andere samenleving dan de huidige, waarin het profijt van enkelen het voortbestaan van velen bedreigt.
Basis van de ekologiese beweging is het besef dat maatschappelijke keuzen ons steeds weer zijn opgedrongen door techniese keuzen. Zonder strijd voor andere technologieën, zegt André Gorz, is de strijd voor een andere maatschappij bij voorbaat verloren. Een socialisme dat zich van dezelfde technieken als het kapitalisme bedient, is geen haar beter en het is zonder twijfel dàt inzicht, dat de ekologiese beweging niet alleen tot zo'n potentieel maatschappijveranderende kracht maakt, maar ook tot een beweging die 'libertaire' aspekten vertoont.

Het anarchisme of anarcho-socialisme kenmerkt zich immers door specifieke opvattingen over organisatie. Er mag dan wel geen konkrete theorie van anarchistiese organisatie bestaan, zoals Ehrlich terecht opmerkt, maar er zijn wel een aantal opvattingen aan te wijzen die als een raamwerk fungeren. Anarchistiese organisatie heeft dan op mikronivo betrekking op vrije associatie van individuen, op mesonivo gaat het om koöperatie op vrijwillige grondslag van associaties, gemeenschappen of groepen en op makronivo om federatieve ordening.
Een dergelijk raamwerk van anarchistiese of libertaire organisatievormen vinden we merendeels toegepast in de ekologiese beweging. Tegenover vertikaal gestruktureerde formele organisatie van overheid en bedrijfsleven proberen eko-technologen, miljeu-aktivisten, akb-ers en krakers tot horizontaal 'gelede' organisatievormen van een federatief karakter te komen. Op die manier drukt de ekologiese beweging uit dat de vorm waarin de sociale aktie gevoerd wordt, gekoppeld is aan de emancipatoriese inhoud. Of anders gezegd: doel en middelen zijn niet te scheiden. Het feit dat de ekologiese beweging daadwerkelijk de aloude libertaire idee van de doel-middelen-relatie heeft geïnkorporeerd, wordt haar mijn mening overigens veelal te weinig onderkend.

Te vaak hebben anarchisten en anderen alleen maar oog voor het buitenparlementaire karakter van de ekologiese beweging. Sommige stromingen (akb, kraakbeweging) hebben zelfs een regelrecht antiparlementair karakter, maar het lijkt me een misvatting om daaraan uitsluitend het "anarchismegehalte" van de ekologiese beweging af te meten. Buitenparlementaire aktie wordt immers evenzeer gevoerd door bijvoorbeeld werkgeversorganisaties, belangengroeperingen die onmogelijk als anarchisties aangemerkt kunnen worden. Niettemin levert het kombineren van buitenparlementaire aktie met non-hiërarchiese organisatievormen door de ekologiese beweging onmiskenbaar een libertair aspekt op.

Een tweede aspekt dat de ekologiese beweging libertair doet zijn, is het besef dat het kollektieve verzet binnen het eigenlijke produktieproces moet worden verbreed tot sociaal verzet. Daaronder kan men sociale aktie verstaan, die zich richt op het dagelijks leven buiten, maar niet los van het bestaande produktieproces. Zo opgevat gaat het om hervormingen die niet steeds rechtstreeks arbeidsverhoudingen en produktiemiddelen betreffen, maar er wel indirekt mee te maken hebben. In het verleden zijn anarchisten vooral aktief geweest in bewegingen buiten de direkte produktiesfeer, zoals de antimilitaristiese, de vrijdenkers- en de sexuele hervormingsbeweging.
De ekologiese beweging, ontstaan als reaktie op de technologiese ontwikkeling in de afgelopen decennia, is een nieuwe sociale beweging, die zich evenals dergelijke oudere sociale bewegingen kenmerkt door een streven naar tweevoudige emancipatie. Enerzijds is er het verzet tegen bestaande strukturen en anderzijds de eigen bewustwording, de verandering van relaties en gedragsnormen, en het opheffen van vervreemding. "De liederen van Brokdorf, het festival op de geplande autobaan, de kommune in het kraakpand, de alternatieve kinderspeelplaats, het zijn niet slechts toevallige bijverschijnselen van de kritiek op en de protestakties tegen de officiële planning. Het zijn even zo vele experimenten van direkte demokratie, van open dwangvrije kommunikatie, van (sub-)kulturele innovaties". (Beck e.a.)
Het is juist het inzicht dat minderheden dragers kunnen zijn van sociale verandering, met name op sociokultureel nivo dat anarchisten in het verleden tot sociale aktie heeft geprikkeld en dat thans de ekologiese beweging aktiveert. Dit aspekt en het voorgaande geven aan de ekologiese beweging een deels libertair gezicht, te vergelijken met de anarchistiese trekken die de vroege arbeidersbeweging bezat. Daarom kunnen we misschien stellen dat het anarchisme-in-aktie momenteel nergens sterker naar voren komt dan in de ekologiese beweging die zich in de geïndustrialiseerde landen van de atlantiese wereld manifesteert.

LITERATUUR

Wolfgang Beck e.a., "En toch beweegt het!", in Marge 12 (1978) themanummer over nieuwe sociale bewegingen: Murray Boochin, Zelfbestuur en de nieuwe technologie, Wageningen 1980 (Bas Moreel); Howard J. Ehrlich, "Anarchism and formal organizations – some notes on the sociological study of organisations from an anarchist perspective", in Reinventing Anarchy, Howard, J. Ehrlich e.a. (eds), London 1979; André Gorz, Ecologie en vrijheid, Amsterdam 1978.

BOEKEN

GEWELD EN GEWELDLOOSHEID

Dat ook in onze tijd geweld als een integraal onderdeel van de maatschappelijke werkelijkheid naar buiten treedt, lijkt nauwelijks voor betwisting vatbaar. Of daarom geweld een integraal onderdeel moet zijn van de sociale strijd, is de vraag. Ik kan daarin in ieder geval niet mee gaan.
Geweld hoeft zeker niet steeds gericht te zijn tegen personen. De sabotage-daad hoeft, als zorgvuldig gekozen geweldsdaad tegen levenloze dingen, menselijk- en dierlijk leven voor geen haar te krenken. Vervolgens is er het onderscheid mogelijk tussen sabotage-daden gedragen door grote groepen van de bevolking, en die welke dat niet zijn. De sabotage-daden die niet gedragen worden door grote delen van de bevolking kunnen verder onder verdeeld worden in symboliese handelingen, die een ogen-openend effekt moeten hebben, en de slechts uitstellende sabotage-daden. In het roerige Spanje van voor de laatste wereldoorlog zorgen dat een kazerne niet (af-)gebouwd kon worden, werd als daad door grote groepen van de bevolking gedragen, evenals het opblazen van een bevolkingsregister tijdens de Duitse bezettingsjaren in Nederland.

Maar het stukslaan door een vijftal Belgiese aktivisten van de instrumenten van een schip, de Andrea Smits, om daarmee te zorgen dat het niet uit kan varen, zodat het zijn dodelijke last niet in zee kan kiepen, werkt die daad als symboliese aktie ogen-openend? Laat zo'n daad zich niet tot het zelfde geweldsnivo kwalificeren als waartegen deze zich richt, namelijk tot het nivo van de zelfdestruktie? Hoe goed bedoeld de poging ook is om de diskussie over het gebruik van geweld te her-introduceren, de poging daartoe lijkt met de brochure *Zuchten helpt niet meer* niet geslaagd.

Twee recent uitgekomen tijdschriften handelen eveneens over het thema geweld, maar dan toegespitst op de Dodewaard-aktie. Het betreft vooral een evaluatie van wat er allemaal mis ging. In *Onderstroom,* aktie– en diskussiemaandblad van de Gelders stroomgroepen en energiekommitees, en *Geweldloos Aktief* wordt daarbij veel aandacht besteed aan de ervaringen om met een basis-demokraties model te werken. Het probleem van de traagheid van besluitvorming springt er uit. Leerzame edities. *(Th.H)*

Zuchten helpt niet meer; over de aktie tegen de Andrea Smits; 33 pag.; te bestellen door overmaken van f 4,40 op giro 21 32 998 t.n.v. M. Cöstemeijer te Rotterdam (onder vermelding van de titel).
Onderstroom; evaluatie; redaktieadres: Graafseweg 16, Nijmegen.
Geweldloos Aktief; 1980/no 5; Postbus 4098, Amsterdam.

OPVOEDING EN SEXISME

De Amerikaanse feministe Carrie Carmichael heeft moeite met het begrip niet-sexisties, maar ze weet er ook geen andere term voor te vinden die bevredigend is. Sexisties denken wil in het algemeen zeggen, dat mensen beoordeeld,bevoor-

oordeeld en bevoordeeld worden op grond van het geslacht waartoe ze behoren. Sexistiese opvoeding ondersteunt dat denken en de daarbij behorende gedragingen en gedragscodes, en maakt een voornaam onderdeel uit van de door traditionele waarden- en rolpatronen gedragen opvoedings- en onderwijspraktijken. Niet-sexistiese opvoerders en opvoeding gaan daar tegen in en strijden voor ontkoppeling van bestaande rolpatronen (mannen huilen niet, vrouwen doen de afwas) en sexe. Vaders en moeders nemen daaraan gelijkelijk deel, zodat er een feministies moederschap en vaderschap bestaat. Naast alle tegenstand en verdachtmaking die je dan kunt verwachten van aangepaste burgers zijn er binnen deze opvoedingsvernieuwings-beweging uiteraard ook intern verschillende visies op de praktijk van die ontkoppeling.
Carmichael noemt zelf als de twee uitersten (1) de groep die alle geslachtsverschillen wil verdoezelen (allemaal dezelfde kleding en aanpak) en (2) de groep die jongens bij voorkeur met poppen laat spelen en meisjes met technies speelgoed. Zelf vindt ze dat er maar één fundamenteel verschil is: het 22e chromosoompje dat tot geslachtsverschillen leidt, en verder moeten de verschillen maar zoveel mogelijk geaccepteerd worden, als ze maar volstrekt los van sexe-oordelen blijven. Een strijd die een onderdeel is van de grote maatschappelijke strijd om gelijkheid en gelijke beoordeling voor allen. Omdat kinderen eerder nabootsen dan theorieën overnemen begint de niet-sexistiese opvoeding bij de ouders, die hun eigen opvattingen over vader- en moederrol onder de loupe moeten nemen en hoe ze met elkaar omgaan. Bij de praktiese uitvoering stuiten zij dan op een aantal struktuurproblemen van onze maatschappij en haar produktiesysteem: een maatschappij die niet ingesteld is op kinderopvang buiten het kleine gezin (kerngezin), die moeilijk doet met part-time werk voor vrouwen maar in ieder geval voor mannen, en die zich weinig gelegen laat liggen aan "alleenstaande" vrouwen die werken of (willen) studeren en jonge kinderen hebben, die nog naar school gaan.
Carmichael werkt dit allemaal uitvoerig uit op allerlei terreinen (de school zelf, het bedrijfsleven, de sport, de dagverblijven), geeft veel voorbeelden en voert gesprekken met allerlei mensen uit alle maatschappelijke lagen en van allerlei ras, huidskleur en feministiese overtuiging. Daaruit blijkt duidelijk hoeveel onbegrip en angst veroorzaakt wordt door de sexistiese waarden- en rolpatronen (angst voor homofielen en moederlijke vaders) en hoeveel sexistiese informatie verborgen ligt in tv-series en onderwijs-lesmateriaal. Het is daarom m.i. van groot belang dat deze strijd voor de aktieve roldoorbrekingen en verwachtingsaanpassingen niet alleen in de gezinnen, in praatgroepen en kursussen plaatsvindt, maar ook door allerlei werkgroepen in scholen, bedrijven, ziekenhuizen, etc. aktief ter hand wordt genomen en dat de informatie daarover wordt doorgegeven aan anderen. *(SR)*

Carrie Carmichael, Niet-seksistisch opvoeden; Van Gennep, Amsterdam 1980; f 19,50

ANTIMILITARISME

Het onder de loupe nemen van het wapenonderzoek in Nederland heeft het boekje *Hersenen des doods* opgeleverd. Het werk is verricht door politieke dienstweigeraars in Nijmegen, die zich in de aktiegroep Pang hebben verenigd.

Gelijk de auteurs zelf zeggen wil het boekje een overzicht geven van de samenhang tussen wetenschappelijk onderzoek en de toepassing daarvan voor militaire doeleinden. Als een legpuzzel zijn vele gegevens zo in elkaar gepast, dat er zicht op dwarsverbanden ontstond. Deze legpuzzel wordt met een aantal diagrammen verduidelijkt Nuttig is ook dat in een paragraaf wordt uitgelegd, welke de ekonomiese funkties zijn van onderzoek voor leger en bewapening en wat de rol van de staat daarbij is. Dit maakt een begrip mogelijk van hetgeen wordt gesignaleerd. Terecht wordt door de auteurs opgemerkt dat het daarbij niet kan blijven. Het zal tot een daadwerkelijk verzet moeten komen tegen militarisme en oorlogsvoorbereiding. Voor de opzet van een dergelijk verzet is geen recept te geven. Een ieder zal dat behoren te doen (of na te laten) wat gegeven zijn maatschappelijke situatie in zijn vermogen ligt. Het is te hopen dat de auteurs hun werk vervolgen met praktiese aanwijzingen. *(THH)*

Hersenen des doods; Nijmegen, 1980; 106 pag.; te bestellen door het overmaken van f 6,90 op girono. 44 84 276 t.n.v. penn. aktiegroep Pang, Nijmegen (vermelden "brochure Hersenen des doods").

HET VERZET VAN "DE VONK"

Stukje bij beetje wordt momenteel de historie van anarchisme en syndikalisme in Nederland in kaart gebracht. Zo verscheen een studie over het NSV, die hieronder door Rudolf de Jong besproken zal worden en vrijwel tegelijkertijd publiceerden Hans Berendsen en Rik Weeda een analyse van de humanisties-socialistiese verzetsgroep rondom het illegale blad De Vonk (1940-'45). De Vonk ontstond eind 1940 toen Anton Constandse naar Buchenwald werd getransporteerd. Enkele mensen uit links-socialistiese kring als Schilp, Rot en Wijnkoop die bij de steunaktie voor het gezin van Constandse betrokken waren, besloten daarop een onafhankelijk tijdschrift uit te brengen. Het werd De Vonk, kern van een aparte verzetsgroep waarin anarchisten, linkse socialisten en (voormalige) religieuze socialisten samenwerkten. Na mei 1945 werd De Vonk voortgezet als De Vlam.
Berendsen en Weeda hebben als historici een goed stuk werk geleverd, dat bovendien prettig leesbaar is. Terecht benadrukken ze hoezeer in De Vonk de diskussie over de toepassing van geweld en/of geweldloze methoden centraal stond. Dit vooral omdat zich al spoedig na de oprichting mensen uit de vooroorlogse anarchisties getinte antimilitaristiese beweging bij de groep aansloten en de oorspronkelijk meer revolutionair-marxistiese opvattingen van Schilp e.a. enigszins op de achtergrond raakten. De grenzenverbrekende pleidooien door De Vonk voor een internationaal humanisties-socialisme, los van gevestigde politieke partijen en bewegingen, is zonder twijfel een inspiratiebron geweest voor het libertair getinte verzet tegen het fascisme. In dat opzicht is deze historiese studie tegelijk een waarschuwing voor linkse hokjesgeest. *(HR)*

Hans Berendsen en Rik Weeda, Uit de vonk zal de vlam oplaaien; Volharding, Groningen (postbus 132), 1980; 157 pag.; f 27,50

GESCHIEDENIS VAN HET NSV

De geschiedenis van het Nederlandse anarchisme en anarcho-syndikalisme wordt langzaam maar zeker in kaart gebracht. Wat daarbij opvalt is de grote verscheidenheid binnen het anarchistiese geheel. Nu heeft bijv. ook de sociaal-demokratie altijd een rijkdom aan verenigingen gehad, maar daar is toch eerder sprake van een verscheidenheid van parallellopende organisaties: politieke partij, vakbeweging, jeugd- en vrouwenverenigingen, sport- en kultuurorganisaties. Bij het anarchisme gaat het om op zichzelf staande bewegingen en organisaties. Zij hadden wel kontakt met elkaar maar overkoepelend was alleen het antimilitarisme. Ook de geschiedschrijving weerspiegelt dit; de studies zijn steeds zelfstandige, op zichzelf staande brokken uit het geheel van de libertaire wereld. Het totaal ontbreekt nog.
Het Nederlandsch Syndicalistisch Vakverbond 1923-1940 van Volkert Bultsma en Evert van der Tuin is zo'n zelfstandige studie. En waarachtig niet de minste. Behalve de geschiedenis van het NSV is het een bijdrage aan de geschiedenis van de Nederlandse vakbeweging en aan die van het Nederlandse anarchisme. Evert van der Tuin had al eerder gepubliceerd over het NSV; over een onderdeel van dit boek dat uitgroeide tot een zelfstandige studie: Het NSV en het anarcho-syndikalisme, pag. 203-243 in het boek Over Buonarroti, ... Voor Arthur Lehning, dat in 1979 verscheen. Hij schreef ook een inleiding bij de herdruk van het NSV-tijdschrift Grondslagen.
Nu is dus het hele NSV in kaart gebracht. Ook letterlijk, als bijlage IV is een kaartje opgenomen dat de verspreiding van de aanhang van het NSV weergeeft met een overzicht van alle plaatselijke bonden. Over de samenstelling van het ledenbestand van de vakbeweging geven de schrijvers uitvoerige informatie: bouwvak, metaal, sigaren en tabak, arbeiders in (meest gemeentelijke) overheidsdienst en ook zeelieden en mijnwerkers waren in het NSV georganiseerd. Ook verder zijn de – helaas soms schaarse – gegevens over de "sociale geschiedenis" van het NSV zoveel mogelijk benut.
Het boek is voor alles een organisatiegeschiedenis, waarin veel aandacht wordt besteed aan de betrokkenheid bij sociale akties (stakingen) en de propaganda-aktiviteiten. In het bijzonder de eerste periode tot rond 1930 was onontgonnen terrein voor de geschiedschrijvers. Binnen het kader van de organisatiegeschiedenis konden ideologiese problemen het volle pond krijgen, omdat het ook vragen van de organisatie waren. Het NSV begon als een afscheiding van het oude Nationaal Arbeids Secretariaat (NAS) naar aanleiding van de strijdvraag: "Moskou of Berlijn?" Moskou was de door de kommunisten gecontroleerde vakbewegingsinternationale, waarin de politieke belangen van de Sovjet Unie en de kommunistiese partijen domineerden. Berlijn was de Internationale Arbeiders Associatie (naamgenoot van de befaamde Eerste Internationale van Marx en Engels), opgericht in 1922 door de revolutionaire syndikalisten en de anarcho-syndikalisten. Het NAS, hoewel bij de voorbereiding van de Berlijnse Internationale volop aanwezig en betrokken, koos uiteindelijk voor Moskou (mede door toedoen van kommunistiese cellenbouw) en een 8000 leden scheidden zich af, om op 24 juni 1923 het NSV op te richten, dat zich bij Berlijn aansloot.
Terecht kon het NSV beweren de voortzetting te zijn van het oude NAS, de revolutionaire en onafhankelijke vakbeweging, vol wantrouwen tegen politieke partijen, parlement en politiserende arbeidersbeweging. Maar door het oude NAS te blijven, was het NSV, in de eerste periode, ook tweeslachtig en onduidelijk wat

zijn beginselen betreft. Het paste dan ook niet volledig in de Berlijnse Internationale, waarin het anarcho-syndikalisme veel principiëler werd benadrukt. Het NSV handhaafde de zogenaamde "ongeacht-clausule" van het NAS, waarin bepaald werd dat iedereen ongeacht zijn godsdienstige of politieke overtuiging lid kon worden, dus zonder bewust anarcho-syndikalist te zijn. Deze tweeslachtigheid leidde tot een crisis aan het eind van de jaren twintig. Het NAS had zich toen, onder Henk Sneevliet, losgemaakt van Moskou en velen wilden de breuk NAS-NSV helen.

Daar rees verzet tegen van de kant van de anarcho-syndikalisten. Het NAS was dan wel los van Moskou, maar zat volledig vast aan de politikus Sneevliet en diens streven het NAS met politieke doeleinden te verbinden. De interne situatie van het NSV en ledenverlies (er waren nog een 4000 leden) speelden mede een rol. "..... omdat wij overtuigd zijn dat wij elkaar nodig hebben bij het veroveren van een hap vreten!" (pag. 102) zo luidde de kernachtige uitspraak van een aanhanger van de fusie. Het draaide tenslotte op een nieuwe splitsing uit. Het NSV ging met 3000 leden verder, maar wel als een principiële anarcho-syndikalistiese vakorganisatie.

Bij hun onderzoek van de fusie-besprekingen deden de schrijvers in het NAS-archief een interessante ontdekking, tevens een belangrijke aanvulling op de biografieën van Henk Sneevliet van de hand van Max Perthus en Fritjof Tichelman. Het blijkt dat Sneevliet en het NAS helemaal niet uit waren op een fusie, maar van meet af aan op een splitsing in het NSV. "We moeten aantrekken wat voor ons winst is en de rest afwijzen" (Sneevliet geciteerd op pag. 99).

Minstens zo belangrijk is een andere ontdekking van Bultsma en Van der Tuin, namelijk dat de Landelijke Federatie van Textielarbeiders, die de stuwende kracht vormde bij de grote stakingen in Twente in 1922-1923, tot het NSV behoorde en niet tot het NAS, zoals G. Harmsen en B. Reinalda – in hun Voor de bevrijding van de arbeid – menen.

Dit brengt ons op aktie en sociale strijd. Niet alleen in de eerste periode ook in de tweede bleek, dat het NSV solidair was en deed wat het kon – ook bij akties van werklozen in de steun – als het er om ging "een hap vreten" te veroveren. Eenheid van organisatie is geen noodzakelijke voorwaarde voor eenheid bij akties, door de arbeiders zelf ondernomen. De nadruk moet wel liggen op "deed wat het kon", want tot veel was men niet in staat in jaren van krises, werkloosheid, fascisme en reaktie. Een reaktie die het NSV ook direkt trof: ontbinding van de Federatie van Overheidspersoneel omdat, zoals iedere lezer zal begrijpen, de veiligheid van de Nederlandse staat direkt in gevaar was, als een tramkondukteur lid kon blijven van het NSV. Om dezelfde reden moesten buitenlanders – o.a. voorzitter Rosseau en Arthur Lehning – hun funkties in het NSV neerleggen.

Nu ik namen laat vallen, een kritiek op het boek. Het zou levendiger zijn geweest als het meer verteld had over de personen die een rol speelden en hoe het toeging bij akties, op kongressen en dergelijken. Het is trouwens in veel historiese studies over de arbeidersbeweging heel moeilijk iets te proeven van de sfeer, die toch viees en bloed van de beweging was.

Twee kleine korrekties vervolgens. Wim Wessels, die een rol speelde in de interessante diskussie rond "Wapens voor Spanje?", was geen NSV-lid (pag. 148). De archieven die Albert de Jong verloor waren privé-archieven, niet de officiële van het NSV (pag. 154). Het NSV heeft in zijn laatste periode, ondanks een tot 2000 teruglopend ledental, een indrukwekkende propaganda bedreven. Zowel naar in-

houd als naar oplage (bijlage III geeft interessante gegevens), als wat de vormgeving betreft. Het weekblad De Syndicalist, het tijdschrift Grondslagen, de manifesten en brochures, werden allemaal prachtig opgemaakt en verzorgd gedrukt.
In dit opzicht is het boek ook een fraaie hommage aan het NSV geworden. Het is uitstekend en zorgvuldig uitgegeven, met een uitgebreid wetenschappelijk apparaat (index van personen, periodieken, instellingen en organisaties; notenapparaat, bibliografie, lijst van afkortingen enz.). Het boek sluit bovendien aan bij de op hetzelfde formaat uitgegeven tweedelige herdruk van "Grondslagen: Anarcho-syndicalistisch tijdschrift 1932-1935", het theoreties orgaan van het NSV dat onder redaktie stond van Arthur Lehning, welke herdruk in 1978 door de Anarchistische Uitgaven werd verzorgd.

Volkert Bultsma en Evert van der Tuin, Het Nederlandsch Syndicalistisch Vakverbond 1923-1940; 203 pag; Anarchistische Uitgaven (postbus 1329), Amsterdam, 1980; prijs f 25,-- (RdJ)

REPRESSIE IN NEDERLAND

Vindt er in Nederland onderdrukking plaats? Ongetwijfeld niet zoals in Chili of in de Sovjet-Unie. Maar in die landen hebben we ook niet met pretentieuze rechtsstaten te maken. Een en ander noopt enerzijds tot zekere ingetogenheid – ter voorkoming van woordvervuiling – om al te snel over onderdrukking te spreken, anderzijds is grote waakzaamheid op zijn plaats ten aanzien van elke zaak waar duidelijk de grens van het rechtsstatelijke wordt overschreden. En dat laatste gebeurt waar (Amsterdamse) advokaten onder het mom van 'vrees voor vlucht' in voorarrest worden gehouden, waar (Arnhemse) Onkruit-aktivisten in voorlopige hechtenis worden gehouden 'ter afwachting van het feitelijke terechtzittingsonderzoek in hoogste aanleg'.
Naar aanleiding van zo'n enkel incident over onderdrukking spreken klinkt overdreven. Maar wat wanneer het met schering en inslag gebeurt? Wat als steeds meer wetgeving op legalisering van zulke incidenten wordt toegesneden? Wat als het bij de technologiese stand van het produktiepotentieel behorende beveiligingspotentieel (de veiligheidsmaatregelen die gebruik van kernenergie noodzakelijk vereisen), zich onontkoombaar vertaalt in een zich uitbreidend repressiepotentieel op maatschappelijk vlak? Dan is de rechtsstaat metterdaad in gevaar, want dan is met de toegenomen en onomkeerbare gevaarlijkheid van de technologie een legitimatie gegeven voor terugval naar een politiestatelijk nivo van maatschappelijke ordehandhaving. Allerhande problemen die hiermee samenhangen komen aan bod in de bundel Repressie in Nederland, met bijdragen van de hand van: Constandse, Stufkens, Van Ooyen, Sommer, Rinsampessy, Mak, Janssen en Willems. *(ThH)*

Repressie in Nederland; E. Nicolaas en P. v. Tongeren (red.); Van Gennep, Amsterdam, 1980; 264 pag. f 29,50

EKONOMIE EN MARXISME

Op verschillende manieren wordt, vanuit wat socialistiese theorie heet, gekeken

naar hoe die theorie maatschappelijk wordt uitgewerkt in de Oostbloklanden en in het bijzonder in de USSR. In een aantal van die kijkrichtingen wordt uitgegaan van het zich voordoen van afwijkingen (deformatie) van de theorie. In zo'n geval wordt bijvoorbeeld gesproken over een toestand van burokratiese ontaarding, zoals E. Mandel doet. Mandel wordt dan ook tot de zogenaamde 'deformatietheoretici' gerekend (zie Stuurman). Deze houden het in laatste instantie op het devies, dat, als de werkelijkheid afwijkt van de idee, dit jammer is voor de werkelijkheid (zie Bahro).

Het werk dat Mandel in zijn *De ekonomische theorie van het marxisme* heeft gestoken, is daarmee niet afgedaan. Het resultaat van dit werk is een studieboek (twee delen), dat niet alleen naar Marx verwijst, maar juist ook naar vele andere ekonomen. En weer niet alleen naar wetenschappers uit de ekonomie, maar ook naar andere disciplines, bijvoorbeeld dierpsychologen, om te demonstreren, dat een aantal als onveranderlijk ("met de natuur gegeven") gedachte neigingen toch niet zó onveranderlijk zijn. Mandel houdt zich eveneens aan zijn woord om met empiriese gegevens te werken, en dat zijn er vele in een studie die loopt vanaf 'de neolithiese periode' (de periode van de gepolijste stenen), die ver achter ons ligt, tot 'het einde van de politieke ekonomie', die nog in het verschiet ligt.
(ThH)

E. Mandel, De economische theorie van het marxisme (vertaling uit het Frans van 1962); twee delen; Het Wereldvenster, Bussum, 1980; 368 pag. en 501 pag.; prijs onbekend.

Anton Constandse	–	*ONGRIJPBAAR KAPITAAL EN MACHTELOOS PARLEMENT*
Thom Holterman	–	*HET PLURALISME VAN DE DIREKTE DEMOKRATIE*
Rudolf de Jong	–	*KRAKEN EN KIEZEN*
Machteld Bakker	–	*TIEN JAAR VAN BUITENPAR–LEMENTAIR FEMINISME*
Hans Ramaer	–	*LIBERTAIRE ASPEKTEN VAN DE EKOLOGIESE BEWEGING*
Simon Radius e.a.	–	*BOEKBESPREKINGEN*

Prijs – *3 gulden*